

Universitat de Girona
Facultat d'Infermeria

GRAU EN INFERMERIA
TREBALL DE FINAL DE GRAU

**PROGRAMA
D'EDUCACIÓ PER A
LA SALUT EN
DIVERSITAT
AFECTIVO-SEXUAL I
DE GÈNERE**

**Estudiant: Eva Soriano Barberán
Tutora: Carme Bertran Noguera
Curs 2023-2024**

Índex

Resum.....	1
Abstract.....	2
Justificació.....	3
Introducció.....	4
1. Promoció de la salut.....	4
1.1. Educació per a la salut.....	8
2. Conceptes generals entorn al sexe i gènere.....	9
2.1. Sexualitat.....	9
2.2. Orientació sexual.....	10
2.3. Sexe biològic.....	11
2.4. Identitat de Gènere.....	11
2.5. Expressió de gènere.....	12
3. Diversitat sexual.....	12
4. Gènere.....	13
4.1. Gènere i educació.....	14
4.2. Gènere i salut.....	15
5. Violència.....	16
5.1. Violència sexual.....	16
5.2. LGTBI-fòbia.....	17
5.3. Violència masclista.....	19
Objectius.....	21
Metodologia.....	21
Programa “MÉS ENLLÀ DE LES ETIQUETES”.....	23
Avaluació.....	37
Bibliografia citada.....	39
Bibliografia consultada.....	43
Annex 1- Full de consentiment.....	59
Annex 2- Tríptic de recursos.....	60
Annex 3- Qüestionari sobre el nivell de transfòbia.....	61
Annex 4- Qüestionari sobre el nivell d'homofòbia.....	61

Resum

Introducció: La disminució de l'edat amb la que es mantenen relacions sexuals per primera vegada, fa que els i les joves tinguin una desinformació respecte la sexualitat i, en especial a la diversitat afectivo-sexual i de gènere. Alhora, hi ha hagut un augment de les persones que s'identifiquen com a diverses i se surten de la cis-heteronorma social. És per això, que és important que els i les adolescents tinguin un bon referent davant de la desinformació. Per aquest motiu s'ha elaborat un programa per sensibilitzar i educar-los en un ambient que els hi és accessible i conegut, com és el centre educatiu.

Objectiu: L'objectiu d'aquest treball és la elaboració d'un programa d'educació per a la salut, sobre la diversitat afectivo-sexual i de gènere per a joves que cursen 1r i 2n curs d'Educació Secundària Obligatòria.

Metodologia: El programa ha estat elaborat a partir d'una revisió exhaustiva i anàlisi de fonts bibliogràfiques on es parla de diversitat, sexualitat i gènere, orientada a l'educació i a la salut.

Resultats: El resultat d'aquest treball és el programa per educació per la salut en diversitat afectivo-sexual i de gènere anomenat "*Més enllà de les etiquetes*", dirigit a l'alumnat que cursa 1r i 2n curs d'Educació Secundària Obligatòria de les escoles del territori català.

Paraules clau: diversitat afectivo-sexual, sexualitat, gènere, educació, adolescents

Abstract

Background: The decrease in the age with which young people have sex for the first time, causes them to have misinformation regarding sexuality and, especially, affective-sexual and gender diversity. At the same time, there has been an increase in people identifying as diverse and deviating the social cis-heteronorm. That is why it is important that adolescents have a good reference against this misinformation. For this reason, the program has been developed to raise awareness and educate them in an environment that is accessible and known to them, such as the educational center.

Aim: The main objective of this paper is the development of a Health education program on affective-sexual and gender diversity for teenagers, who are in 1st and 2nd year of Secondary Education.

Methodology: The program has been developed after an exhaustive review and analysis of different bibliographic sources, where diversity, sexuality and gender are discussed from an education and health point of view.

Results: The result of this paper is the health education program on affective-sexual and gender diversity called "*Més enllà de les etiquetes*." This program is aimed at teenagers who are in 1st and 2nd year of Secondary Education in the Catalan schools.

Key words: affective-sexual diversity, sexuality, gender, education, adolescents.

Justificació

En els darrers anys, la violència masclista, la violència sexual i la LGTBI-fòbia ha augmentat. El fet de mantenir relacions sexuals per primera vegada en edats primerenques comporta que els i les joves tinguin una desinformació respecte el què és la sexualitat i la diversitat afectivo-sexual i de gènere. I aquests, davant la desinformació acudeixin a fonts no fiables per educar-se. És primordial que hi hagi una educació per a la salut per part de professionals sanitaris dins l'àmbit escolar per prevenir els riscos derivats d'aquesta desinformació i donar coneixements fiables.

La finalitat d'aquest treball és elaborar un programa destinat a joves d'entre 12 i 14 anys on es treballa el concepte de diversitat afectivo-sexual i de gènere amb la col·laboració dels centres educatius. El programa busca desenvolupar la promoció de la salut en els i les adolescents per tal de millorar la seva qualitat de vida i el desenvolupament personal i social a través d'un coneixement clar i sense estereotips sobre la diversitat afectivo-sexual i de gènere.

El programa té potencial per fer una millora social i reforça el rol professional de la infermera en l'àmbit comunitari.

La manca d'informació respecte la diversitat afectivo-sexual i de gènere durant la meva adolescència, m'ha dut a elaborar un programa d'aquesta índole, ja que crec que és d'enorme interès per la joventut d'avui en dia.

Una educació de qualitat, la salut i el benestar dels i les adolescents, la igualtat de gènere i una vida sense por a la violència de qualsevol tipus són aspectes en els que es fonamenta el programa i que el vincula amb diversos Objectius de Desenvolupament Sostenible (ODS), com ara l'Objectiu 3 Salut i Benestar, l'Objectiu 4 Educació de Qualitat i, l'Objectiu 5 Igualtat de Gènere.

Introducció

En aquesta introducció s'explica de forma detallada diferents conceptes relacionats amb la sexualitat, com són l'orientació sexual o la identitat de gènere. També s'explora la importància de tenir una educació integral al respecte. A més, es destaca la influència del gènere en la salut i la necessitat d'abordar aquestes diferències, des d'un punt de vista de promoció de la salut.

1. Promoció de la salut

La promoció de la salut és el procés que permet que les persones incrementin el control de la seva salut i millorar-la.

El primer cop que s'utilitza aquest terme és durant la *International conference on Health promotion* que es va dur a terme a Ottawa l'any 1986. En aquesta s'identifiquen els principis bàsics de la promoció de la salut que són: la millora dels factors que fomenten la salut, permetre que tothom aconsegueixi equitat en salut i, mediar mitjançant la col·laboració de tots els sectors. Des d'aleshores, la Organització Mundial de la Salut (OMS) ha establert i desenvolupat aquests principis i accions relacionades amb la promoció de la salut. A la conferència del 2016 feta a Shanghai, es va destacar els llaços que hi ha entre la promoció de la salut i els Objectius de Desenvolupament Sostenible (ODS). En dita conferència es fa una crida als governs a que utilitzin el potencial de la promoció de la salut per tal de desenvolupar aquests ODS (1).

Tal i com es pot llegir a la Carta d'Ottawa, la promoció de la salut consisteix en proporcionar els mitjans necessaris per a que la població pugui millorar la seva salut i exercir un millor control sobre aquesta. Aquesta es centra també en aconseguir l'equitat sanitària. La seva acció s'orienta a reduir les diferències en l'estat actual de salut i assegurar la igualtat d'oportunitats i proporcionar els mitjans que permetin a la població desenvolupar la seva salut potencial. Per tal de que aquesta funcioni necessita d'una base que la recolzi, poder accedir a la informació i disposar de les aptituds i oportunitats. La població no serà capaç d'aconseguir la seva plena salut potencial si no té la capacitat d'assumir el control dels determinants del seu estat de salut (2).

La participació activa en promoció de la salut implica establir una política pública sana, la creació d'ambients favorables, el reforç de l'acció comunitària, el

desenvolupament de les aptituds personals i la reorientació dels serveis sanitaris.

Elaboració d'una política pública sana

Per poder promoure la salut s'ha de transcendir la simple cura d'aquesta. La salut ha de ser prioritària pels responsables d'elaborar els programes polítics, a tots nivells i en tots els sectors, amb l'objectiu de que prenguin consciència de les conseqüències de les seves accions i com es pot veure afectada la salut per aquestes i fer que assumeixin la responsabilitat que tenen al respecte.

La política de promoció de la salut ha de cohesionar enfocaments diferents, entre els que s'inclouen la legislació, les mesures fiscals, el sistema tributari i els canvis organitzatius. L'acció conjunta d'aquests és el que assegura la existència dels béns i serveis sans i segurs, una major higiene dels serveis públics i un medi ambient més net. Aquesta també permet una major equitat mitjançant una política sanitària, de rentes i socials.

Això requereix que s'identifiquin i eliminin els obstacles que impedeixen l'adopció de mesures polítiques que afavoreixen a la salut en els sectors que no estan directament implicats en la mateixa. L'objectiu ha de ser aconseguir que l'opció més saludable sigui també la més fàcil de fer.

Creació d'ambients favorables

La necessitat de fomentar el suport mutu, de protegir-nos els uns als altres, així com a les nostres comunitats i al nostre medi natural ha de ser el principi que guii a la població.

La promoció de la salut crea condicions de treball i de vida gratificants, agradables, segures i estimulants, ja que aquestes afecten de forma significativa la salut de les persones. El treball i el lleure han de ser una font de salut.

És important que s'avaluï de forma sistemàtica l'impacte que tenen els canvis del medi ambient sobre la salut. Aquesta avaluació ha de ser seguida per mesures que garanteixin els efectes positius d'aquests canvis en salut pública. És important també tenir en compte la protecció dels medis, tant naturals com artificials, i la conservació dels recursos naturals a l'hora de crear estratègies de promoció de la salut (2).

La salut no és exclusiva dels centres sanitaris i, aquesta s'ha de veure com un conjunt de molts altres factors, essent un l'educació. És per això, que dur a terme un programa d'educació per a la salut dins les aules, ajuda a l'alumnat a tenir una millor salut en un ambient quotidià i, en alguns casos més accessible que els centres sanitaris.

Reforç de l'acció comunitària

La promoció de la salut consisteix en la participació efectiva i concreta de la comunitat a l'hora de fixar prioritats, prendre decisions i elaborar i emprendre les estratègies de planificació per assolir millors nivells de salut. Aquest procés recau en el poder real de les comunitats, la possessió i el control que aquestes tinguin sobre els seus propis impulsos i destinacions.

Els recursos humans i materials amb els quals compta la comunitat per estimular la independència i el suport social són la base del desenvolupament d'aquesta, així com el desenvolupament de sistemes flexibles que reforcin la participació pública i el control de les qüestions sanitàries. Tot això necessita un accés total i constant a la informació i a l'alfabetització sanitària, incloent també l'ajut econòmic.

Desenvolupament de las aptituds personals

La promoció de la salut contribueix al desenvolupament personal i social aportant informació, educació sanitària i ajuda a perfeccionar les aptituds vitals indispensables. D'aquesta manera les opcions disponibles per a que la població tingui un major control sobre la seva pròpia salut i sobre el medi ambient augmenta.

És essencial facilitar els mitjans per a que la població es pugui preparar per a les diferents etapes de la vida i pugui afrontar les malalties i les lesions cròniques. Això s'ha de dur a terme mitjançant les escoles, les llars, els llocs de feina i l'àmbit comunitari en el que hi hagi una participació activa per part de les organitzacions professionals, comercials i benèfiques. Han d'estar orientades tant cap a l'exterior com cap a l'interior de les mateixes institucions (2).

És en aquest punt on el programa desenvolupat a continuació encaixa amb la promoció de la salut, degut a que dona informació validada i fiable per tal de que

els i les joves millorin les seves aptituds personals envers la diversitat afectivo-sexual i de gènere.

Reorientació dels serveis sanitaris

Els individus, els grups comunitaris, els i les professionals de la salut, les institucions i serveis sanitaris i els governs tenen la responsabilitat de promoure la salut. Tots ells han de cooperar per consensuar un sistema de protecció de la salut.

El paper del sector sanitari és cada cop més gran en relació a la promoció de la salut, fet que condiona que vagi més enllà de proporcionar només serveis clínics i mèdics. L'orientació d'aquests serveis ha de ser sensible i respectuosa amb les necessitats culturals dels individus. Tanmateix han de promoure una vida més sana i crear vies de comunicació entre el sector sanitari i els sectors socials, polítics i econòmics.

S'ha de produir un canvi d'actitud i d'organització dels serveis sanitaris de forma que girin al voltant de les necessitats de l'individu com a un tot per tal de que la reorientació dels serveis pugui existir. Alhora aquesta reorientació exigeix que la investigació sanitària conjuntament amb els canvis en l'educació i la formació professional rebin més atenció.

Avançar cap al futur

La salut es crea i es viu en un entorn quotidià, on la població aprèn, treballa, juga i estima. Aquesta és creada per tenir cura d'un mateix i dels altres, prenent decisions i tenint el control sobre les circumstàncies vitals pròpies. La salut també assegura que la societat en la que un viu té les condicions necessàries per assolir la salut per part de tota la població. Per al desenvolupament de les estratègies de promoció de la salut, la cura, l'holisme i l'ecologia són factors essencials. Homes i dones han de convertir-se en iguals en cada una de les fases de planificació, implementació i avaluació de les activitats de promoció en salut (2).

Un dels pilars actuals de la promoció de la salut és l'alfabetització en salut. Alfabetitzar en salut és posar en context la salut pròpia i de la comunitat, entendre els factors que hi influencien i saber com abordar-los. Una persona amb un nivell d'alfabetització adequat ha de ser capaç d'assumir la responsabilitat de la salut

pròpia (3). L'alfabetització en salut implica el coneixement, la motivació i les aptituds per a accedir, comprendre i aplicar la informació en temes de salut per tal de valorar i prendre decisions relacionades amb la salut quotidiana, prevenció de malalties i la millora de la salut, amb intenció de mantenir o millorar la qualitat de vida (4). La població ha de ser capaç d'adquirir els coneixements, habilitats i informació per a poder prendre decisions saludables. I han de poder exigir més accions polítiques que millorin encara més la seva salut (1).

1.1. Educació per a la salut

L'educació per a la salut és una combinació d'activitats informatives i educatives que ajuda a que una persona vulgui estar sana, tingui coneixements per millorar la salut, intenti aconseguir-la ja sigui de forma individual o col·lectiva, i cerqui ajuda quan sigui necessari.

Si s'entén la promoció de la salut com un concepte, l'educació per a la salut és l'instrument i, recentment aquesta s'ha convertit en una eina de canvi amb els recursos, les metodologies i orientacions que li són pròpies.

L'educació per a la salut, en especial a l'escola, es considera un procés en el qual es dona informació i responsabilitat a una persona per tal de que aquesta sigui capaç d'adquirir coneixements, actituds i hàbits bàsics per a que pugui defensar i promoure la salut, tant individual com col·lectivament. Aquesta es basa en donar responsabilitat als joves per a que adoptin un estil de vida sa, dintre de les seves capacitats, conjuntament amb conductes positives de salut. En resum, l'educació per a la salut és ensenyar a les persones a voler tenir salut, que tinguin els coneixements per com fer-ho, que puguin desenvolupar hàbits saludables i que siguin capaços de buscar ajuda quan ho requereixin (5).

Un programa d'educació per a la salut és un conjunt d'activitats organitzades i integrades que busquen aconseguir uns objectius específics i que es defineixen amb anterioritat, per tal de millorar l'estatus de salut d'una població (6).

2. Conceptes generals entorn al sexe i gènere

2.1. Sexualitat

La sexualitat és una dimensió personal que fa referència a la manera en que els éssers humans organitzen els desitjos, impulsos eròtics, vivències i pràctiques (7). Engloba també els comportaments sexuals, els rols socials i de gènere, les relacions i el significat personal que tot això pot tenir per a cadascú (8).

La sexualitat pot ser una font de gran plaer i donar-li sentit a la vida. L'activitat sexual és només un dels aspectes de la sexualitat. Les persones viuen la sexualitat a través de les sensacions físiques, les emocions, els pensaments, la identitat i les relacions. Les normes culturals, les experiències personals i les hormones influeixen la forma en que s'entén i que es viu la sexualitat. Aquesta és una dimensió de la vida i pot ser expressada de moltes formes diferents, ja sigui en solitari o en companyia. La sexualitat inclou tant els desitjos com les pràctiques sexuals d'una persona. Aquests poden anar canviant amb el temps, igual que les emocions que se senten en relació a la sexualitat i la intensitat d'aquestes. Hi ha molts factors que contribueixen als comportaments sexuals, a les relacions, als sentiments, a la identitat, als desitjos i a les actituds de les persones. Aquests són la biologia, especialment les hormones sexuals, la personalitat i les experiències vitals d'una persona i, la cultura. Aquesta última influeix en les actituds que adopten les persones, les expectatives i les experiències que cadascú té en relació a la sexualitat. Les normes culturals dicten també les lleis i polítiques sobre sexualitat. Tots aquests factors interactuen entre ells i poden canviar al llarg de la vida d'una persona, és a dir, no són estàtics (9).

La variació en els desitjos, comportaments i identitats de les persones s'anomena diversitat sexual.

2.2. Orientació sexual

Quan es parla d'orientació sexual es fa referència al desig o atracció emocional, afectiu i sexual cap a altres persones, ja siguin del mateix o diferent sexe o a més d'un (7,10,11).

Hi ha moltes orientacions sexuals, les principals i més habituals són:

- Heterosexualitat: les persones heterosexuales són aquelles que se senten atretes per persones del sexe/ gènere oposat.
- Homosexualitat: les persones homosexuals són aquelles que senten una atracció cap a persones del seu mateix sexe/ gènere. Als homes homosexuals se'ls anomena homes gais i a les dones, lesbianes.
- Bisexualitat: són les persones que senten atracció cap a més d'un sexe/gènere. Aquesta atracció no ha de perquè ser en la mateixa quantitat cap a cada sexe/gènere.
- Asexualitat: el terme asexualitat fa referència a les persones que mai o rarament senten atracció sexual cap a altres persones. El terme asexual és un terme paraigües que engloba altres subidentitats. Tot i que les persones asexuals no senten aquesta atracció sexual, això no els impedeix sentir una atracció romàntica, per això és possible que alguna persona asexual s'identifiqui també com a hetero-, bi-, gai, etc (2) .

Per tal d'entendre millor l'orientació sexual d'una persona, aquest treball es basarà en el model d'atracció dividida (*Split attraction model*). Aquest model explica que l'atracció sexual i romàntica d'una mateixa persona són independents l'una de l'altra (12).

Aquest model va ser creat per la comunitat asexual per tal de poder definir la seva orientació de forma més específica. Aquest ajuda a les persones asexuals que senten atracció romàntica a explicar millor qui són (13).

Tot i que l'atracció romàntica és un tipus d'atracció diferent, també es classifica segons cap a qui es sent atret una persona i adopta noms molt semblants als referents a l'atracció sexual. Les més habituals són: heteromàntic, homorromàntic, biromàntic, panromàntic i arromàntic (14). Tot i que és més habitual que l'orientació es vegi segons aquest model en persones asexuals i

arromàntiques, per tal d'explicar com viuen la seva sexualitat més profundament, no és exclusiu d'aquest col·lectiu (14).

2.3. Sexe biològic

S'entén per sexe biològic el conjunt de característiques biològiques (òrgans genitals, característiques fisiològiques secundàries, hormones, capacitats reproductives, etc.) que determinen el que és mascle i femella en la espècie humana (11). Una gran part de la població desenvolupa característiques d'un sexe o l'altre. Les persones intersexuals, en canvi, neixen amb unes característiques biològiques que no encaixen amb les definicions normatives de mascle o femella (15).

2.4. Identitat de Gènere

La identitat de gènere és l'experiència de com una persona viu i sent el seu propi gènere (7,10,15). Al tractar-se d'una experiència de vida, aquesta està influïda pels codis socials i culturals, com el moment històric i lloc on la persona es desenvolupa (10).

Les persones poden ser cisgènere o transgènere. Una persona cisgènere és aquella que el seu gènere i el seu sexe assignat al néixer coincideixen. En canvi, una persona transgènere és aquella que el seu gènere no coincideix amb el seu sexe assignat al néixer, ja sigui aquest una identitat binària (home, dona) o una no binària (15).

Les identitats no binàries són aquelles que no són exclusivament home o dona. Pot haver-hi un grau de feminitat i/o masculinitat en elles o poden existir completament fora d'aquest binarisme. Algunes d'aquestes identitats poden implicar no tenir una identitat de gènere en absolut o rebutjar aspectes d'alguns dels altres gèneres. De totes maneres, aquest tipus d'identitat de gènere divergeixen del gènere associat al sexe assignat al néixer de la persona (16).

La identitat de gènere és independent de l'expressió de gènere i de l'orientació sexual de la persona.

2.5. Expressió de gènere

L'expressió de gènere és la manera en que una persona exposa el seu gènere a través d'accions, comportaments, l'aparença física, entre d'altres. Això pot incloure la forma de vestir, el tall de cabell, el llenguatge corporal i la veu. Les expectatives occidentals de l'expressió de gènere es basen en el binarisme de que els homes han de ser masculins i les dones, femenines. Moltes persones, però, no encaixen en aquests ideals. Quan una persona surt d'aquests estàndards pot resultar en ridiculització, intimidació i, fins i tot, violència. Tot i que és la manera en que una persona expressa el seu gènere, aquesta no determina la identitat de gènere, l'orientació sexual o el sexe biològic (7,15,17).

3. Diversitat sexual

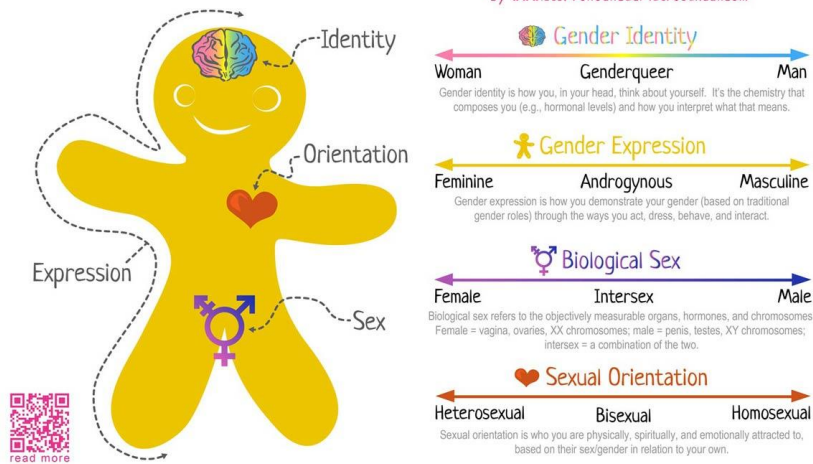
La diversitat afectivo-sexual i de gènere engloba totes les maneres diferents d'expressar i viure el desig, l'afectivitat, les practiques eròtiques, així com l'expressió, l'orientació sexual i la identitat de gènere. Aquesta no es limita al que és normatiu, sinó que engloba totes les possibilitats existents, que n'hi ha tantes com persones (7,10,11,18). La sexualitat humana està formada per una múltiple combinació de factors biològics, psicològics i socials (11).

S'entén que la diversitat afectivo-sexual i de gènere són aquelles identitats i formes de viure la sexualitat no normativa, és a dir, referent a la sexualitat entendrem com diversitat aquelles orientacions sexuals que no són l'heterosexualitat i, en relació a la identitat de gènere a allò que no és cisgènere.

Una imatge on es veu gràficament això explicat anteriorment és la següent. A nivell de diversitat, recalcar que aquesta és molt més amplia, però a grans trets es parlarà del que es veu en la imatge.

The Genderbread Person

by www.ItsPronouncedMetrosexual.com

Imatge 1 Genderbread person (19)

4. Gènere

El gènere és el conjunt d'atributs socials, històrics, culturals i polítics que s'han assignat a cada sexe, és a dir, són aquelles característiques que determinen que és ser un "home" o una "dona". Engloba des de comportaments, actituds, maneres de parlar, pensar, sentir i relacionar-se. Es podria dir que el gènere és una sèrie de rols, creences i comportaments que determinen el significat de ser home o dona en una cultura i moment històric concret, són aquests els que determinen les oportunitats, recursos, drets formes de sentir i maneres de relacionar-se de les persones. Al final, el gènere acaba establint com les dones i els homes construeixen la seva identitat, interactuen entre ells i com participen en la societat (7,10). Aquells individus que no s'adapten al que està establert per les normes de gènere, sovint s'enfronten a l'estigma, pràctiques discriminatòries i fins i tot, exclusió social, per la que seva salut es veu negativament afectada.

L'equitat de gènere en salut fa referència a un procés de ser just amb dones i homes amb l'objectiu de disminuir la desigualtat evitable en el seu estat de salut, l'accés als serveis de salut i les seves aportacions al personal sanitari.

Els rols de gènere són aquells comportaments esperats dels homes i les dones, dins la llar, a la comunitat, al lloc de feina, entre d'altres, en una societat determinada.

Els estereotips de gènere són imatges, creences, actituds o suposicions de determinats grups d'homes i dones. Els estereotips acostumen a ser negatius i estan basats en les normes, rols i relacions de gènere assumits (20).

4.1. Gènere i educació

Des del departament d'Educació de la Generalitat de Catalunya es posa a disposició dels centres educatius catalans el programa Coeduca't. Aquest té l'objectiu d'incorporar la coeducació, la perspectiva de gènere i l'educació afectivo-sexual de l'alumnat des de primer curs d'educació infantil fins l'últim curs d'educació secundària obligatòria. Aquest programa està pensat per a que serveixi de prevenció de les violències masclistes i per al desenvolupament social i emocional de l'alumnat.

Tal i com reflexa el Departament d'Educació en el programa Coeduca't, les polítiques educatives d'igualtat de gènere sol·liciten que el sistema educatiu català treballi de forma activa per a arribar a tenir un model d'escola inclusiva que segueixi el desenvolupament integral de les persones, evitant les discriminacions i el rebuig a tota forma de violència, per a formar a la ciutadania per a que esdevinguin persones crítiques, lliures i amb valors democràtics, que ajudin a que la societat sigui més igualitària i sense estereotips. Els objectius del programa Coeduca't afavoreixen la igualtat de drets i oportunitats de tothom sense cap tipus de discriminació, a tots els nivells educatius i rebutja els estereotips sexistes que impliquen una discriminació entre dones i homes. Assenyala també que cal un desenvolupament de les capacitats afectives en tots els àmbits de la personalitat i la manera de relacionar-se amb els altres, afavorint el foment de la igualtat de gènere i els drets humans i el rebuig de la violència i els prejudicis (21).

Des de la Conferència Internacional sobre Població i Desenvolupament del 1994 que l'educació afectiva i sexual és reconeguda com un dret i una prioritat present en totes les agendes (22).

Respecte l'Agenda 2030 per al desenvolupament sostenible (ODS), està incorporada la Igualtat de gènere dins l'objectiu 5, on s'aprova l'accés universal a la salut sexual i reproductiva i als drets reproductius.

L'any 2017 la UNESCO posa en evidència que hi ha una mancança d'una educació integral i de qualitat sobre sexualitat i drets sexuals i reproductius que ensenyin coneixements precisos, la promoció d'actituds i valors positius i el desenvolupament de competències que ajudin a prendre decisions informades.

L'any 2015 es va aprovar la Declaració d'Incheon per a l'Educació 2030 on es reconeix la importància de la igualtat de gènere per tal d'aconseguir una educació per a tothom. En aquesta declaració, l'ONU es compromet a recolzar polítiques, planificació i entorns d'aprenentatge sensibles en gènere; incorporar qüestions de gènere en la formació i plans d'estudi del professorat; i eliminar la discriminació i la violència de gènere a les escoles (23). En aquesta s'incorpora l'objectiu 5 dels ODS.

Un dels determinants socials de la salut principals és l'educació. L'evidència ha demostrat que els infants crescuts en un entorn saludable tenen millor rendiment acadèmic i aquells amb un nivell educatiu més elevat, arriben a ser adults més sans. El sistema educatiu té com a objectiu educar per al desenvolupament integral de la salut de l'alumnat, igual que fomentar que aquest adquireixi un estil de vida saludable que afavoreixi el seu desenvolupament biopsicosocial vital (24).

4.2. Gènere i salut

El gènere és un dels determinants de la salut. Aquest interactua amb molts d'altres determinants per produir resultats de salut diferencials en homes i dones. El fet de ser un home o una dona influencia als comportaments relacionats amb la salut, l'estatus, l'accés i l'ús dels serveis de salut. Homes i dones es diferencien en termes de poder, estatus, composició biològica, socialització i rols en la societat. Aquestes diferències han de ser reconegudes, analitzades i adreçades sistemàticament. Si aquestes no es tenen en compte els serveis de salut, els programes i les polítiques tindran uns beneficis limitats perquè no es basen en tot el ventall de factors (o determinants) que influeixen els comportaments relacionats amb la salut, els riscos i els resultats (20).

Els determinants de la salut inclouen l'educació, situació laboral i ingressos, cultura, posició domèstica, edat, ambient físic i social. Molts dels determinants de la salut poden ser iguals en homes i dones, però aquests interaccionen amb el

gènere. Els resultats sovint varien considerablement entre diferents grups d'homes i dones. Aquestes diferències també es poden observar dins de diferents grups de dones o d'homes.

La desigualtat de gènere posa la salut de milions de dones i nenes en risc de forma global.

Les normes de gènere, els rols i les relacions poden influenciar les condicions vitals i les oportunitats que tenen homes i dones i que aquestes, en definitiva, afecten als comportaments relacionats amb la salut, la capacitat i els resultats (20).

El personal sanitari, en especials aquell que manté una relació amb adolescents, opta a realitzar accions preventives que, a poder ser, haurien d'estar coordinades amb les dutes a terme als centres educatius. Aquest pot ser també un col·laborador del professorat, degut als coneixements específics en salut que posseeix, juntament amb la informació més concreta de les necessitats dels joves. De tal forma, el personal sanitari ha de complementar la feina realitzada pel professorat dins l'aula. Cal recalcar que els i les professionals que formen part del programa Salut i Escola i dels programes d'atenció a la salut sexual i reproductiva (PASSIR) són un suport per a les actuacions educatives i preventives que es realitzen a les escoles.

El PASSIR és el programa d'atenció a la salut sexual i reproductiva. Aquest inclou els i les treballadores que donen servei als i les joves que sol·liciten informació i/o assistència sanitària en relació a mètodes anticonceptius, prevenció d'embarassos no desitjats i malalties de transmissió sexual, entre d'altres (5).

5. Violència

5.1. Violència sexual

La violència sexual és qualsevol acte que atempta contra la llibertat sexual i la dignitat individual d'una persona. Es considera violència tant els actes físics com les temptatives per a dur aquests actes, com els comentaris o les insinuacions. Les manifestacions tenen moltes formes, des de l'assetjament al carrer, l'exhibicionisme, tocaments, abús sexual i violació. Altres formes de violència sexual són la mutilació genital femenina, el matrimoni forçat i tràfic de persones

amb finalitat d'explotació sexual. Aquesta pot ser realitzada per qualsevol persona, independentment del vincle que hi hagi entre víctima i agressor (familiar, conegut, desconegut, etc) i l'àmbit en el que succeeixi (escola, casa, carrer, etc); però en tots els casos no es té el consentiment de la víctima i l'acció no és desitjada per aquesta.

El consentiment ha de ser voluntari, sense pressions ni amenaces i es pot retirar en qualsevol moment, és a dir, es pot canviar d'opinió i deixar de consentir una conducta o acte. El silenci i els dubtes han de ser considerats com un no.

Tot i que qualsevol persona pot ser víctima de violència sexual independentment del seu sexe i edat, en gran majoria, les persones del sexe femení són les persones que la pateixen. 1 de cada 3 dones ha patit violència sexual (25,26).

5.2. LGTBI-fòbia

L'LGTBI-fòbia és el rebuig, por, discriminació a totes aquelles persones que formen part del col·lectiu LGTBIQA+. És considerada un tipus de violència. Aquesta es pot donar en múltiples àmbits de la vida de les persones, d'origen multifactorial i es pot presentar en formes diverses, que són: discriminació directa, indirecta, múltiple, per associació, per error; assetjament discriminatori; represàlia discriminatòria i victimització secundària (27,28).

La discriminació directa crea una situació menys favorable per aquella persona que se surt d'allò que és estàndard, per motius d'orientació sexual, expressió o identitat de gènere, o per pertànyer a una família en el que hi hagi almenys un membre que sigui LGTBIQA+.

En la discriminació indirecta hi ha una situació que aparentment és neutra, crea una desavantatge per a aquella persona que se surt d'allò que és estàndard, per motius d'orientació sexual, expressió o identitat de gènere, o per pertànyer a una família en el que hi hagi almenys un membre que sigui LGTBIQA+.

Quan una persona pateix discriminació múltiple, és víctima d'una discriminació per la seva orientació sexual, expressió o identitat de gènere, o per pertànyer a una família en el que hi hagi almenys un membre que sigui LGTBIQA+ juntament amb una altra forma de discriminació recollida dins la legislació europea, nacional o autonòmica.

S'entén discriminació per associació aquella que es fa a una persona com a conseqüència de la seva relació amb una persona o grup que formi part del col·lectiu LGTBQA+.

La discriminació per error es dona quan una persona és discriminada per una raó d'orientació sexual, expressió o identitat de gènere com a conseqüència d'una interpretació errònia.

L'assetjament discriminatori és qualsevol comportament o conducta per raó d'orientació sexual, expressió o identitat de gènere, o per pertànyer a una família en el que hi hagi almenys un membre que sigui LGTBQA+ que és realitzat amb el propòsit d'atemptar contra la dignitat i de crear un entorn intimidatori, hostil, degradant, ofensiu o segregat.

La represàlia discriminatòria és el tracte advers o efecte negatiu que es produeix contra una persona com a conseqüència de la presentació d'una queixa, reclamació, denuncia, demanda o un recurs, de qualsevol tipus destinat a evitar, disminuir o denunciar la discriminació o l'assetjament al que està sotmès o ha estat sotmès.

La victimització secundària és el perjudici causat a les persones LGTBQA+ que, essent víctimes de discriminació, assetjament, tracte vexatori o represàlia, pateixen les conseqüències d'una mala o inadequada atenció per part dels representants de les institucions públiques, policia o qualsevol altre agent implicat (27).

És important tenir consciència i estar sensibilitzats, ja que l'alumnat que forma part del col·lectiu LGTBQA+ té un risc elevat d'estar en un ambient hostil dins l'escola, escoltant contínuament comentaris despectius. Té un risc més elevat de tenir una autoestima més baixa, pitjors resultats acadèmics i pitjor benestar psicològic (28,29).

5.3. Violència masclista

La violència masclista és la violació dels drets humans de les dones mitjançant la violència i s'exerceix cap a les dones com una mostra de discriminació i desigualtat en el marc d'un sistema de relacions de poder dels homes sobre les dones i pot ser produïda per mitjans físics, econòmics o psicològics, incloent les amenaces, intimidacions i coaccions. Té com a resultat un dany o patiment físic, sexual o psicològic. Es pot produir tant en l'àmbit públic com en el privat. Aquesta violència pot ser exercida de forma puntual o de forma reiterada (26,30).

Dins d'aquest grup de violències ens trobem de diferents tipus, que són els següents.

La violència física: és qualsevol acte de força cap el cos de la dona que crea un resultat o risc de produir-li una lesió física o dany.

La violència psicològica: engloba tota conducta o omissió que resulta en una desvaloració o un patiment. Es realitza mitjançant amenaces, humiliacions, vexacions, menyspreu, exigència d'obediència o submissió, coerció verbal, insults aïllament o qualsevol altra limitació de la seva llibertat.

La violència ambiental: es realitza mitjançant el dany a béns i propietats de la dona, amb valor tant econòmic com sentimental; als animals amb els que té un vincle d'afecte per tal d'angoixar-la i creat un entorn intimidatori.

La violència sexual: recull qualsevol acció que atempti a la llibertat sexual i dignitat personal creant unes condicions o aprofitant-se d'un context que imposa una practica sexual sense el consentiment ni voluntat de la dona, ja sigui de forma directa o indirecta, independentment del vincle que hi hagi entre la dona i l'agressor/s. Aquest grup inclou l'accés corporal, mutilació genital o el risc de patir-ne, el matrimoni forçat, tràfic de dones per raons sexuals, l'assetjament sexual i per raó de sexe, l'amenaça sexual, l'exhibició, l'observació i la imposició de qualsevol pràctica sexual, entre d'altres.

La violència obstètrica i vulneració dels drets sexuals i reproductius: és l'impediment o dificultat a accedir a una informació veraç, necessària per poder prendre decisions de forma autònoma i informada. Els àmbits de la salut física i mental, incloent-hi la salut sexual i reproductiva, es poden veure afectats. Això

pot impedir o dificultar que les dones preguin decisions sobre les seves pràctiques i preferències sexuals i sobre la seva reproducció i les condicions en les que es duu a terme. Engloba l'esterilització forçada, l'embaràs forçat, l'impediment d'avortament en els supòsits legals establerts, el difícil accés a mètodes anticonceptius, mètodes de prevenció de malalties de transmissió sexual, als mètodes de reproducció assistida i, també a les pràctiques ginecològiques i obstètriques que no respecten les decisions, el cos, la salut i els processos emocionals de la dona.

La violència econòmica: és la privació intencionada i injustificada de recursos per al benestar psicològic o físic d'una dona i si escau, dels seus fills o filles. Inclou l'impagament reiterat i injustificat de pensions alimentàries estipulat en cas de separació o divorci. També en la dificultat de disposar dels recursos propis i/o compartits en l'àmbit familiar o de parella i en l'apropiació il·legítima dels béns de la dona.

La violència digital: consta dels actes violents, masclistes i misògins que es comenten en línia, instigats o agreujats, parcial o totalment, per l'ús de les tecnologies de la informació i de la comunicació, com xarxes socials, webs o fòrums, correu electrònic i sistemes de missatgeria instantània Aquests actes poden causar danys psicològics i, fins i tot, físics; consoliden estereotips, deterioren la dignitat i reputació; atempten contra la privacitat i llibertat d'obrat; li provoquen pèrdues econòmiques i obstaculitzen la seva participació política i llibertat d'expressió.

La violència de segon ordre: és la violència que s'exerceix de forma física o psicològica, les represàlies, les humiliacions i la persecució practicades a persones que donen suport a víctimes de violència masclista. Engloba l'impediment de la prevenció, la detecció, l'atenció i la recuperació de les dones en situació de violència masclista.

La violència vicària: és qualsevol forma de violència exercida contra els fills i filles per tal de provocar un dany psicològic a la mare (30).

Objectius

L'objectiu d'aquest treball és la elaboració d'un programa d'educació per a la salut, sobre la diversitat afectivo-sexual i de gènere, com a part de la salut reproductiva-sexual, dirigit a joves que cursen 1r i 2n curs d'Educació Secundària Obligatòria.

Metodologia

El programa ha estat elaborat a partir d'una revisió exhaustiva i anàlisi de fonts bibliogràfiques on es parla de diversitat, sexualitat i gènere, orientada a l'educació i a la salut.

Primer de tot, es va contactar amb diverses persones expertes en la matèria. Amb el material obtingut es va fer una primera aproximació i orientació del tema a tractar.

Un cop feta la primera aproximació, es va revisar a nivell de polítiques d'educació, que està contemplat per llei actualment i la existència de programes. A partir d'aquí, es va buscar a nivell de la Organització Mundial de la Salut què hi havia al respecte i si existia alguna política on es contempli l'educació afectivo-sexual.

Un cop es va tenir això, es va començar a buscar a diferents buscadors i revistes científiques (Pubmed, Scielo, Elsevier) què s'havia investigat i què era la informació més actual del tema, ja que el trobat anteriorment, en ocasions no estava actualitzat.

Els criteris d'exclusió del material van ser que el material no parlés de sexualitat, diversitat afectivo-sexual o de gènere i de les formes de violència tractades en el treball.

Els programes utilitzats per revisar i analitzar les activitats han estat escollits (8,31–33), perquè eren els que s'adaptaven a les temàtiques a treballar i al grup d'edat diana. Els criteris d'inclusió de les activitats escollides són que el nivell educatiu fos el mateix o similar al de la població diana, que els temes que tractessin formessin part als escollits per dur a terme el treball.

L'edat mitjana en la que les persones mantenen relacions sexuals per primera vegada a data de 2018, és a l'edat de 14 anys (34), per això la població diana del programa és l'alumnat entre 1r i 2n curs d'Educació Secundària Obligatòria, cursos en el que l'alumnat té entre 12 i 14 anys.

Al ser un programa en el que participen menors d'edat, s'ha de demanar consentiment informat a les famílies, veure Annex 1.

Per la cronologia del treball s'ha dividit el projecte en dues parts. La primera engloba tot el que es considera la creació del programa, des de la revisió bibliogràfica, fins l'aprovació d'aquests en els comitès d'ètica pertinents i la confirmació de les escoles que el vulguin dur a terme. Aquesta dura 1 curs acadèmic. La segona part engloba l'aplicació del programa, des de les pròpies sessions fins a la última avaluació. Aquesta dura 2 cursos acadèmics, els posteriors a la primera part. A continuació s'adjunten els dos cronogrames; el primer que correspon a la creació del programa i, el segon que correspon a l'aplicació d'aquest.

TASQUES	OCTUBRE	NOVEMBRE	DESEMBRE	GENER	FEBRER	MARÇ	ABRIL	MAIG	JUNY
Revisió bibliogràfica	█	█	█	█	█	█			
Elaboració del programa				█	█	█			
Contacte amb comitè d'ètica						█	█		
Presentació a Departament d'Educació							█	█	
Presentació a escoles								█	
Confirmació de les escoles participants								█	█

Imatge 2 Cronograma elaboració del programa

TASQUES	SETEMBRE	OCTUBRE	NOVEMBRE	DESEMBRE	GENER	FEBRER	MARÇ	ABRIL	MAIG
Primer contacte amb les escoles participants	■	■	■	■					
Preparació de les sessions			■	■					
Realització de les sessions				■	■	■	■	■	
Avaluació							■	■	

TASQUES	AGOST	SETEMBRE	OCTUBRE	NOVEMBRE	DESEMBRE	GENER	FEBRER	MARÇ	ABRIL	
Avaluació			■	■					■	■

Imatge 3 Cronograma aplicació del programa

Programa “MÉS ENLLÀ DE LES ETIQUETES”

Aquest és un programa d’educació per a la salut en diversitat afectivo-sexual i de gènere, dins d’una visió salutogènica i d’una educació afectivo-sexual més àmplia.

L’objectiu d’aquest programa és sensibilitzar a adolescents que cursen 1r i 2n d’ESO sobre la diversitat afectivo-sexual i de gènere, com a part d’una educació afectivo-sexual.

La idea d’aquest programa és dur a terme diverses activitats i tallers a l’alumnat que cursa 1r i 2n d’ESO de les escoles del territori català que vulguin rebre aquesta formació.

Per dur a terme aquesta sensibilització es busca una millora en el nivell d’informació de l’alumnat, en l’accessibilitat dels recursos i que aquest desenvolupi una actitud positiva envers la sexualitat.

El programa consisteix en un conjunt d’11 d’activitats agrupades en 3 grups temàtics: un relacionat amb el gènere, un amb la sexualitat i l’últim relacionat amb la diversitat. Totes es duran a terme dins l’aula per un/a professional de la salut o una persona del professorat amb formació en diversitat afectivo-sexual i de gènere. Finalment, hi haurà una avaluació de l’efectivitat del programa que es durà a terme durant la última sessió, als 6 mesos posteriors i al cap d’1 any.

Durant la última sessió, es donarà a l'alumnat un tríptic amb recursos d'interès a nivell del territori català, veure a Annex 2.

En total el programa consta de 6 sessions, en cadascuna d'aquestes es duran a terme les activitats proposades a continuació. Cada sessió constarà d'una introducció del que es farà en aquesta, dues activitats, i una ronda de dubtes final per respondre les preguntes que tingui l'alumnat relacionat amb el que s'hagi tractat en la sessió. Les sessions seran d'aproximadament 1h de durada. La continuïtat del programa és d'una sessió setmanal. Com a excepció trobem l'activitat 3.2 que té una durada de 2 hores, per tant aquella setmana s'haurà de fer una sessió doble.

1. Gènere

Objectius:

- Diferenciar concepte sexe i gènere
- Entendre el gènere com a construcció social
- Conèixer què és la violència sexual

Continguts:

- Concepte de sexe
- Concepte de gènere
- Estereotips de gènere
- Normes i rols de gènere
- Violència sexual

Activitats:

1.1 Què és què?

L'objectiu d'aquesta activitat és diferenciar els conceptes de gènere i sexe.

Primer de tot es divideix la pissarra en dos, en una part es posa la paraula home i, en l'altra dona. Després es pregunta a l'alumnat que diguin el que associen amb cada una de les paraules.

Un cop la llista estigui completa, s'analitza allò que s'ha dit, mentre s'explica la diferència entre sexe i gènere.

Per dur-la a terme cal una pissarra i material per escriure (retolador, guix).

La durada aproximada de l'activitat és de 15 minuts.

1.2 Qui fa què?

L'objectiu de l'activitat és identificar els rols atribuïts a cada gènere en relació a la pròpia sexualitat.

Continuant amb la estructura de l'activitat anterior, es borra el que hi ha a la pissarra, mantenint la separació i les paraules home i dona. A continuació es pregunta a l'alumnat què és característic de la sexualitat masculina i què ho és de la femenina. S'anota el que aquest va dient a la pissarra. Un cop ja han acabat, es demana que llegeixin el que hi ha escrit i es crea debat al respecte.

Preguntes que es poden fer per incitar el debat:

- Què opineu del que heu dit?
- Esteu d'acord amb el que hi ha a la pissarra?
- Creieu que això determina com cada gènere socialitza?

Per dur-la a terme cal una pissarra i material per escriure-hi (retolador, guix).

La durada aproximada de l'activitat és de 20 minuts.

1.3 Primeres impressions

L'objectiu d'aquesta activitat és conscienciar a l'alumnat de les suposicions i els judicis basats en el sexe d'una persona.

Primer de tot es divideix al grup en dos. Un grup llegirà la història de la Maya i l'altre el d'en Rasul. Un cop hagin acabat de llegir, se'l hi demana que contestin a les preguntes. Un cop hagin contestat, es demana al grup de la història d'en Rasul que la llegeixi en veu alta, responent les respostes. Mentrestant, s'escriuen els punts principal i clau a la pissarra. Després, es repeteix el procés amb el grup que té la història de la Maya. Un cop s'ha acabat, se'ls hi fa una sèrie de preguntes.

Història de la Maya:

La Maya va tenir relacions sexual per primera vegada als 16 anys. Les seves dues amigues, a vegades es burlaven perquè mai havia tingut parella i la animaven a que demanes sortir a algú per mantenir relacions amb ell/a. Ella tenia curiositat, però sobretot es notava pressionada per les seves amigues, així que va demanar sortir a una persona i van mantenir relacions sexuals. Gairebé tothom a l'escola es va assabentar que la Maya havia mantingut relacions sexuals.

Durant els dos anys següents, la Maya va mantenir relacions sexuals amb quatre persones més. Un company de classe, un veí, un company de feina i, l'últim el va conèixer a través d'una amiga. A ella li agradava mantenir relacions sexuals. Ella sabia que no es volia casar amb cap d'aquestes persones, però era amable amb totes i mai els va mentir sobre els seus sentiments. Tenir parelles sexuals feia que la Maya es sentís atractiva i important.

La majoria de cops la Maya era curosa i utilitzava protecció, però una de les vegades es va quedar embarassada i va avortar. Un altre cop, va contraure una malaltia de transmissió sexual d'una de les seves parelles, però va ser tractada immediatament.

Ara la Maya és promesa amb una persona, amb la que la seva família vol que es casi. A ella li agrada molt, però sap que esperen que s'abstingui de mantenir relacions sexuals fins que no es casin d'aquí a dos anys. Quan la Maya va visitar la seva cosina, es va trobar amb una de les seves antigues parelles, que volia que ells tornessin a mantenir relacions sexuals. La Maya va decidir que no faria mal a ningú fer-ho abans de casar-se. Ella va pensar "després de tot, dos anys sense mantenir relacions sexuals és molt temps". Després de fer-ho, li ho va explicar a una amiga, qui la va entendre.

Preguntes a respondre:

1. Què creus que pensen els companys de la Maya sobre ella? Quina "etiqueta" o adjectiu creus que utilitzarien per descriure-la?
2. Què opines de la Maya?

3. Descriu la Maya amb, almenys, 3 adjectius. Per exemple, és feliç o infeliç? Segura de si mateix o insegura? Honesta o deshonest? Realista o poc realista? Atractiva o poc atractiva? Respectable o no respectable? Típic per a una noia o atípic? Moral o immoral?

Història d'en Rasul

En Rasul va tenir relacions sexual per primera vegada als 16 anys. Els seus amics, a vegades es burlaven perquè mai havia tingut parella i l'animaven a que demanes sortir a algú per mantenir relacions. Ell tenia curiositat, però sobretot es notava pressionat pels seus amics, així que va demanar sortir a una persona i van mantenir relacions sexuals. Gairebé tothom a l'escola es va assabentar que en Rasul havia mantingut relacions sexuals.

Durant els dos anys següents, en Rasul va mantenir relacions sexuals amb quatre persones més. Una companya de classe, una veïna, una companya de feina i, l'última la va conèixer a través d'una amiga. A ell li agradava mantenir relacions sexuals. Ell sabia que no es volia casar amb cap d'elles, però era amable amb totes i mai els va mentir sobre els seus sentiments. Tenir parelles sexuals feia que en Rasul es sentís atractiu i important.

La majoria de cops en Rasul era curós i utilitzava protecció, però una de les vegades una de les persones es va quedar embarassada i va avortar. Un altre cop, va contraure una malaltia de transmissió sexual d'una de les seves parelles, però va ser tractat immediatament.

Ara en Rasul és promès amb una persona, amb la que la seva família vol que es casi. A ell li agrada molt, però sap que esperen que s'abstingui de mantenir relacions sexuals amb ella fins que no es casin d'aquí a dos anys. Quan en Rasul va visitar la seva cosina, es va trobar amb una de les seves antigues parelles, que volia que ells tornessin a mantenir relacions sexuals. En Rasul va decidir que no faria mal a ningú fer-ho abans de casar-se. Ell va pensar "després de tot, dos anys sense mantenir relacions sexuals és molt temps". Després de fer-ho, li ho va explicar al seu millor amic, qui el va entendre.

Preguntes a respondre:

1. Què creus que pensen els companys d'en Rasul sobre ell? Quina "etiqueta" o adjectiu creus que utilitzarien per descriure'l?
2. Què opines d'en Rasul?
3. Descriu en Rasul amb, almenys, 3 adjectius. Per exemple, és feliç o infeliç? Segur de si mateix o insegur? Honest o deshonest? Realista o poc realista? Atractiu o poc atractiu? Respectable o no respectable? Típic per a una noia o atípic? Moral o immoral?

Preguntes a fer al final de l'activitat:

1. Quines diferències hi ha entre el que diem de la Maya amb el que diem d'en Rasul?
2. Què ens diu això dels estàndards femenins? I dels masculins?
3. Creieu que aquesta doble moral afecta a les noies?
4. Què opines d'aquesta doble moralitat?

Per dur-la a terme cal els textos amb les preguntes, un per a cada alumne o un per cada grup.

La durada aproximada de l'activitat és de 35 minuts.

1.4 És això violència?

L'objectiu d'aquesta activitat és reconèixer quines accions estan considerades violències.

Es pengen 3 papers a la paret de l'aula on es llegeix: Això és violència sexual; Això no és violència sexual; No ho sé, no es pot saber. A continuació s'explica que es llegiran històries i l'alumnat ha de decidir si és o no violència. Un cop s'han llegit totes les històries cada alumne ha d'escriure el seu nom en el paper que reflecteixi la seva opinió. Quan hagin acabat, se'ls hi fa una sèrie de preguntes per crear debat. Després se'ls hi explica què es considera violència i els tipus que hi ha (física, verbal, sexual, etc).

Preguntes:

- Creus que aquestes situacions són reals?
- Què és la violència sexual?

- Què és la violència masclista?
- És la violència sexual un delictes?
- Poden els homes ser víctimes de violència sexual?

Històries a llegir:

1. Fa uns dies la Marta va començar a treballar en una reconeguda empresa com a becària. Ella està molt contenta amb el seu treball. Una nit el seu cap li diu que li agrada molt i que vol tenir sexe amb ella. Li diu que si ella diu que sí, li donarà una millor posició a la feina.
2. L'Anna i en Joan estan casat des de fa dos anys. A vegades en Joan arriba tard a casa, quan la Anna ja és dormint. Ell la desperta per tenir relacions sexuals. La Anna no sempre vol tenir-ne, però en Joan la pressiona.
3. Tothom diu que la Sara té un caràcter dèbil i que ha mantingut relacions amb molts homes. Ella és molt sexi. Un cop ella va anar a la festa del seu amic Dani. Aquella nit la Sara va beure molt i va quedar inconscient. Mentre ella estava inconscient, en Dani i altres amics seus van mantenir relacions sexuals amb ella.
4. En Pau té 10 anys. Un dia els seus pares havien marxat i, un veí (molt més gran) a qui en Pau anomena Antoni, va mantenir relacions sexuals amb ell. L'Antoni li diu que no ho digui a ningú.
5. L'Oriol està a 5è de primària i viu amb la família del seu oncle. El seu oncle, amb l'excusa d'ensenyar-li un nou joc, li ensenya el penis i li fa acariciar. Cada cop que l'Oriol diu que no, el seu oncle l'amenaça dient que li dirà a tothom. Com l'Oriol té molta por, no diu res durant dos anys.
6. En Víctor i el Marc són amics. Tots dos tenen més de 18 anys. Van a veure una pel·lícula plegats i, després mantenen relacions sexuals junts.

Per dur-la a terme cal una pissarra, alguna cosa per escriure-hi (retolador, guix), les preguntes i les històries.

La durada aproximada de l'activitat és de 20 minuts.

2. Sexualitat

Objectius:

- Desmentir mites relacionats amb la sexualitat i el desig sexual.
- Conèixer el què és l'espai personal i el consentiment.
- Aprendre a explicar diferents conceptes relacionats amb la sexualitat.

Continguts:

- Consentiment
- Sexualitat i components
- Desig sexual

Activitats:

2.1 Stop

L'objectiu d'aquesta activitat és entendre o reconèixer què és l'espai personal d'una persona i com es sent quan te l'envaeixen. I conèixer el concepte de consentiment.

Es col·loca a l'alumnat en dues files, una davant de l'altra. Primer una de les persones de la parella s'apropa a l'altra, que no es mou, fins que aquesta li diu que no s'apropi més perquè ja no està còmoda. Després s'inverteixen els papers. Tot seguit es repeteix la seqüència barrejant a l'alumnat.

A continuació se'ls hi pregunta:

1. Com t'has sentit durant l'activitat?
2. Com has sabut que l'altra persona s'estava acostant massa? Com ho manifesta el teu cos?
3. Com t'has sentit a l'hora d'aturar a l'altra persona?
4. Com t'has sentit quan t'han dit que t'aturesis?
5. Com pots saber que l'altra persona se sent incòmode per la teva proximitat?

La durada aproximada de l'activitat és de 25 minuts.

2.2 Com ho explico

L'objectiu d'aquesta activitat és aprendre a explicar diferents conceptes relacionats amb la sexualitat i la diversitat afectivo-sexual i de gènere.

S'agrupa a l'alumnat per parelles. Es deixa un conjunt de targetes al centre de l'aula sense que es vegi el que hi ha escrit en elles. Aquestes tenen mots o frases relacionades amb la sexualitat d'una persona. Per torns, cada component de la parella agafarà una de les cartes, després haurà d'explicar el que hi ha escrit sense esmentar el que surt a la targeta; l'altre haurà d'endevinar de què es tracta.

Tres exemples de com serien les cartes i el que sortirà escrit en elles són els següents.

Imatge 4 Exemple de carta amb la paraula asexualitat. Elaboració pròpia

Imatge 5 Exemple de carta amb la paraula masturbació. Elaboració pròpia

Imatge 6 Exemple de carta amb la paraula orgasme. Elaboració pròpia

Com es veu en les imatges, les paraules o frases poden ser: asexualitat, masturbació, orgasme, entre d'altres. Per dur-la a terme calen les cartes.

La durada aproximada de l'activitat és de 15 minuts.

2.3 I això és normal?

L'objectiu d'aquesta activitat és desmentir mites relacionats amb la sexualitat d'una persona.

Es demana què opina l'alumnat sobre alguns mites relacionats amb la sexualitat. Mentre es van dient els mites, es demana el perquè de les seves respostes creant debat.

Frases:

- La masturbació és perjudicial
- Si una persona amb vagina no sagna quan manté relacions sexuals per primer cop vol dir que no és verge.
- L'home és el que ha d'iniciar el sexe
- Les persones poden fer l'amor i tenir orgasmes sense penetració.
- Masturbar-se amb freqüència és un problema
- Moltes persones amb genitals femenins no tenen orgasmes amb només penetració vaginal
- El primer cop que una persona amb vagina manté relacions sexuals és dolorosa
- La masturbació ajuda a les persones a conèixer i entendre les respostes del seu cos a la estimulació sexual

- Algú que és homosexual vol mantenir relacions sexuals amb qualsevol persona del seu mateix gènere.
- Un cop una persona amb penis s'excita, no es pot controlar i ha d'ejacular.
- La forma més fàcil de com satisfer a la teva parella és parlar de què li agrada i li fa sentir bé.
- Pots contraure una malaltia de transmissió sexual de sexe oral
- Si una persona té un penis gran, la seva parella sentirà més plaer.
- L'edat adequada per mantenir relacions sexuals és 18 anys.
- No es pot confiar en que una persona del sexe femení a la que li agrada molt el sexe sigui fidel a la seva parella.
- Si una persona amb penis pot mantenir la penetració durant la suficient estona l'altra persona tindrà un orgasme

Per dur-la a terme calen les frases.

La durada aproximada de l'activitat és de 20 minuts.

2.4 I això és desig?

L'objectiu d'aquesta activitat és desmentir mites relacionats amb el desig sexual.

Es demana què opina l'alumnat sobre alguns mites relacionats amb el desig sexual. Mentre es van dient els mites, es demana el perquè de les seves respostes creant debat.

Mites:

- La majoria de persones del sexe femení no desitgen mantenir relacions sexuals
- Si vols tenir sexe, n'has de tenir
- L'expectativa social de que les dones no han de desitjar mantenir relacions sexuals, pot afectar al seu nivell de desig sexual.
- Quan una persona amb penis té una erecció vol dir que aquest vol mantenir relacions sexuals.
- Si la vagina d'una persona es lubrica, vol dir que aquesta vol mantenir relacions sexuals
- Hi ha dones que volen mantenir més relacions sexuals que les seves parelles

- La por de quedar-se embarassada o contraure una malaltia de transmissió sexual pot afectar al nivell de desig sexual d'una persona.
- Els nivells de desig sexual de cadascú canvia amb el temps i depèn de les circumstàncies
- Si ets del sexe masculí, has de mantenir relacions sexuals tota la estona
- La majoria de persones grans encara tenen desig sexual
- Algunes medicacions poden afectar al desig sexual d'una persona

Per dur-la a terme calen les frases.

La durada aproximada de l'activitat és de 20 minuts.

3. Diversitat

Objectius:

- Conèixer el col·lectiu LGTBIQA+ i la seva bandera.
- Entendre què és la identitat de gènere.
- Conèixer el concepte d'identitat i com es forma aquesta.

Continguts:

- Col·lectiu LGTBIQA+
- Concepte d'identitat de gènere
- Concepte d'orientació sexual
- Concepte d'identitat

Activitats:

3.1 La bandera

L'objectiu d'aquesta activitat és conèixer millor el col·lectiu LGTBIQA+, la seva bandera, què vol dir cada una de les lletres.

Es divideix a l'alumnat en grups i se'ls hi dona un foli. Es mostra una bandera del col·lectiu LGTBIQA+, com la de la imatge. Es demana que observin la bandera i que vagin anotant tot allò que els hi vingui al cap. S'assignarà un dels colors de la bandera a cada grup i aquests han d'expressar què els hi suggereix, quina emoció els hi desperta. Quan hagin acabat es posa en comú i es pregunta una sèrie de qüestions.

Preguntes:

- Què significa aquesta bandera?
- L'heu vista mai?
- Per què té tants colors?
- Sabeu què volen dir els diferents components?
- Coneixeu alguna altra bandera?

Imatge 7 Bandera LGTBQIA+ (35)

Per dur-la a terme cal projector, ordinador.

La durada aproximada de l'activitat és de 25 minuts.

3.2 Tomboy

L'objectiu de l'activitat és aprendre què és la identitat de gènere.

Es visualitza la pel·lícula anomenada "Tomboy". Un cop s'ha acabat la pel·lícula, es demana a l'alumnat que respongui a les següents preguntes:

- Què enteneu per identitat de gènere?
- Quins agents intervenen en la configuració de la nostra identitat de gènere?
- Què vol dir poder escollir l'orientació sexual? A quines situacions heu de fer front?
- Quins són els factors i els agents que intervenen per desmuntar una situació de LGTBI-fòbia?
- Té la Laure/ el Mickäel un problema d'identitat sexual?
- Com es reflecteixen a la pel·lícula els estereotips de gènere?

Per dur-la a terme cal un projector, ordinador o dispositiu per reproduir la pel·lícula, pel·lícula, altaveus.

La durada aproximada de l'activitat és de 2 hores.

3.3 Matrioxica

L'objectiu d'aquesta activitat és entendre el concepte d'identitat i com aquesta es crea.

Es reparteix un paper amb una silueta neutra impresa a cada participant. Aquesta primera capa representa el ser. Cada participant pot repassar-la amb un color o diversos i pot escriure "jo soc" sobre el cap. Cada participant pot anar afegint capes en paper vegetal o transparent on hi poden escriure, pintar, dibuixar, el que sentin començant pel cap, seguit pel tronc, després les extremitats superiors i, per últim les inferiors.

Quan tothom ha acabat, representen el seu resultat final al grup i es crea un debat reflexiu, preguntat les següents qüestions:

- Què sents al veure la teva pròpia matrioxica?
- Què sents en veure la dels altres?
- Quina és la capa més important per a tu? I quina la menys important?
- Què volen mostrar o què amaguen les teves capes?
- T'agradaria afegir-hi o treure-hi capes?
- Hi ha alguna capa que no t'hagués agradat afegir i ho has fet de totes maneres?
- Què és per a tu crear un personatge? En reconeixes més d'un en tu, en la teva manera de relacionar-te?
- Què és per a tu la identitat?
- Com creus que et veuen els altres?
- Què és per a tu el gènere? Com t'agrada més expressar-lo?

Per dur-la a terme cal paper amb la silueta neutra, paper vegetal o transparent, cinta adhesiva.

La durada aproximada de l'activitat és de 30 minuts.

Avaluació

Abans d'iniciar el programa es facilitarà a les escoles participants dos qüestionaris en format digital que cada alumne haurà de contestar. El primer qüestionari mesura el nivell de transfòbia de la persona, veure Annex 3. El segon mesura el nivell d'homofòbia, veure Annex 4. Al finalitzar el programa es faran servir els mateixos qüestionaris. Es donaran durant l'última sessió, als 6 mesos i a l'any posterior. Un cop s'hagin obtingut totes les dades, es farà un anàlisi per veure si els nivells de transfòbia i homofòbia de l'alumnat ha canviat respecte el primer qüestionari previ a rebre la formació.

El primer qüestionari està format per 11 ítems de la *Trans Attitudes and Beliefs Scale* (36,37). El segon qüestionari està format per 12 ítems de l'*Escala d'homofòbia moderna* (38). Tots dos qüestionaris es responen de la mateixa manera, l'alumnat ha de respondre cada ítem donant una de les 5 possibles respostes, que es veuen a continuació, segons el nivell d'acord que estan amb cada un dels ítems.

Les possibles respostes a donar són les següents:

1. Molt d'acord
2. D'acord
3. Ni en acord ni en desacord
4. En desacord
5. Molt en desacord

Per tal de poder avaluar les sessions es passarà una enquesta de satisfacció a l'alumnat per saber la seva opinió. En la enquesta es demanarà si els hi ha agradat el que s'ha fet i aspectes a millorar. Per preguntar si els hi ha agradat la sessió es farà servir una escala de l'1 al 10, on 1 és no m'ha agradat gens i 10 és m'ha agradat molt. Es farà servir una pregunta oberta per demanar els aspectes a millorar.

Limitacions

A l'hora de dur a terme aquest programa poden aparèixer diverses limitacions que dificultin l'aplicació d'aquest. Un exemple és que els centres educatius no estiguin interessats en que es dugui a terme aquest programa. Una altra limitació és que els i les tutors legals de l'alumnat no accepti que aquest hi participi. Per últim, que el mateix alumnat no participi activament en les activitats proposades.

Aplicabilitat i difusió dels resultats

Un cop obtinguts els resultats de l'anàlisi de les respostes donades per l'alumnat en els diferents moments del programa, es podrà avaluar l'efectivitat d'aquest.

Per fer la difusió es pot escriure un article o informe al respecte, que podrà ser enviat a diverses entitats, com el Departament de Salut i el Departament d'Educació.

Línies de recerca

Una línia de recerca derivada d'aquest programa podria ser investigar si existeixen diferències en els resultats depenent del tipus d'escola on es dugui a terme el programa, per exemple diferències entre una escola pública i una de privada.

Per a que els centres educatius puguin arribar a ser espais segurs per a tothom, tot l'alumnat i professorat hauria d'estar sensibilitzat en diversitat. Una línia de recerca en la que jo aprofundiria és saber quin nivell de sensibilització té el professorat dels centres educatius, en tots els nivells, des d'educació infantil fins a l'educació universitària.

En l'àmbit d'infermeria, crec que es podria fer el mateix, veure el nivell de sensibilització dels i les professionals sanitaris i crear un programa que pugui educar en aquest tema, fent especial reforç en com atendre a les persones diverses d'una forma adequada i respectuosa, sense prejudicar-les.

Bibliografia citada

1. World Health Organization. World Health Organization. [citat 13 abril 2024]. Health promotion. Disponible a: <https://www.who.int/health-topics/health-promotion>
2. World Health Organization, Health and Welfare Canada, Canadian Public Health Association. Ottawa Charter for Health Promotion First International Conference on Health Promotion. novembre 1986 [citat 13 abril 2024]; Disponible a: https://www.healthpromotion.org.au/images/ottawa_charter_hp.pdf
3. Sørensen K, Van den Broucke S, Fullam J, Doyle G, Pelikan J, Slonska Z, et al. Health literacy and public health: A systematic review and integration of definitions and models. BMC Public Health. 25 gener 2012;12(1):80.
4. Juvinyà-Canal D, Bertran-Noguer C, Suñer-Soler R. Alfabetización para la salud, más que información. Gac Sanit. febrer 2018;32(1):8-10.
5. Font P, Banyeres D, Pérez Calvo RM. Orientacions per a l'educació afectiva i sexual a segon cicle d'ESO [Internet]. 1a ed. Direcció General de Salut Pública, editor. Barcelona; 2006. Disponible a: <http://www.sexualitatsana.cat/wp-content/uploads/2017/05/SalutiEscola.pdf>
6. Naranjo M. Evaluación de programas de salud. Comunidad Salud. desembre 2006;4(2):34-7.
7. Solá García M. GUÍA BÁSICA SOBRE DIVERSIDAD SEXUAL Y DE GÉNERO. Gobierno de Navarra, Instituto Navarro para la Igualdad, editors. 2020; Disponible a: <https://www.igualdadnavarra.es/imagenes/documentos/-235-f-es.pdf?ts=20210414094310>
8. Working with Men on Gender, Sexuality, Violence and Health Trainers' Manual [Internet]. 2005. 218 p. Disponible a: https://www.endvawnow.org/uploads/browser/files/Working%20with%20men%20on%20gender_MASVAW_en.pdf
9. Earle C, Kujur S, Misra G, Madunagu B, Osakue G, Braeken D, et al. It's All One Curriculum: Guidelines and Activities for a Unified Approach to Sexuality, Gender, HIV, and Human Rights Education [Internet]. Vol. 1. New York; 2011. Disponible a: https://www.igwg.org/wp-content/uploads/igwg/files/Its%20All%20One%20Curriculum_Guidelines.pdf
10. Mejía Núñez G, Rosales Manjarrez D, Ramírez Caloca S, Del Pino Pacheco M. Guía para la acción pública contra la homofobia [Internet]. México D. F.; 2012. Disponible a: https://www.conapred.org.mx/documentos_cedoc/14%20GAP_HOMO_WEB_Ax.pdf
11. Doria J, da Costa FJ. DIVERSIDADE SEXUAL E A CIDADANIA [Internet]. 4a ed. Sao Paulo; 2020. Disponible a: http://www.recursohumanos.sp.gov.br/lgbt/cartilha_diversidade.pdf

12. Elgie E. Being and doing : interrogating dominant narratives of asexual kinship in an amatonormative culture [Internet]. University of British Columbia; 2020 [citat 6 març 2024]. Disponible a: <https://open.library.ubc.ca/soa/cIRcle/collections/ubctheses/24/items/1.0390049>
13. Princeton Gender + Sexuality Resource Center [Internet]. [citat 2 març 2024]. Split Attraction Model. Disponible a: <https://www.gsrc.princeton.edu/split-attraction>
14. The Asexual Visibility & Education Network. Romantic Orientations | The Asexual Visibility and Education Network | asexuality.org [Internet]. 2024 [citat 8 gener 2024]. Disponible a: <https://www.asexuality.org/?q=romanticorientation>
15. United Nations. Born free and equal. Sexual orientation, Gender Identity and sex Characteristics in International Human Rights Law. 2a ed. New York and Geneva; 2019.
16. Schudson ZC, Morgenroth T. Non-binary gender/sex identities. *Curr Opin Psychol.* 1 desembre 2022;48:101499.
17. Australian Institute of Family Studies. LGBTIQA+ glossary of common terms [Internet]. 2022 [citat 1 març 2024]. Disponible a: <https://aifs.gov.au/resources/resource-sheets/lgbtiqa-glossary-common-terms>
18. Día Mundial de la Diversidad Sexual | Comisión Nacional de los Derechos Humanos - México [Internet]. [citat 27 desembre 2023]. Disponible a: <https://www.cndh.org.mx/noticia/dia-mundial-de-la-diversidad-sexual>
19. Killermann S. The Genderbread Person by Sam Killermann [Internet]. [citat 10 gener 2024]. Disponible a: <https://www.samkillermann.com/work/genderbread-person/>
20. World Health Organization. Gender mainstreaming for health managers: a practical approach. Participant's notes [Internet]. Geneva; 2011. 87 p. Disponible a: https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/44516/9789241501064_eng.pdf?isAllowed=y&sequence=2
21. Amat Escútia M, Cebrián Plazas M, González Aran M, Clua Torras L, Altell Albajes G. PROGRAMA COEDUCA'T Orientacions per a l'educació afectivosexual. 1a ed. Barcelona; 2020. 68 p.
22. United Nations. International Conference on Population and Development [Internet]. El Cairo; 1994 [citat 3 abril 2024]. Disponible a: <https://www.unfpa.org/events/international-conference-population-and-development-icpd>
23. UNESCO. Education 2030: Incheon Declaration and Framework for Action for the implementation of Sustainable Development Goal 4: Ensure inclusive and equitable quality education and promote lifelong learning

- opportunities for all [Internet]. 2016. Disponible a:
<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000245656>
24. Ministerio de Sanidad. Gobierno de España. [citat 15 abril 2024]. Promoción de la salud en la Escuela. Disponible a:
<https://www.sanidad.gob.es/areas/promocionPrevencion/entornosSaludables/escuela/home.htm>
 25. MUNDO IVAGINARIO, Zarrandikoetxea Montejo I. Sexualidad(es) en clave cultural. Guía informativa para la promoción de la salud sexual [Internet]. 2018. Disponible a: <https://es.slideshare.net/UNAF/gua-sexualidades-en-clave-cultural-122985708>
 26. Ley 17/2020, de 22 de diciembre, de modificación de la Ley 5/2008, del derecho de las mujeres a erradicar la violencia machista [Internet]. Sec. 1, Ley 17/2020 gen 13, 2021 p. 3096-113. Disponible a:
<https://www.boe.es/eli/es-ct/l/2020/12/22/17>
 27. Ley 3/2016, de 22 de julio, de Protección Integral contra LGTBIfobia y la Discriminación por Razón de Orientación e Identidad Sexual en la Comunidad de Madrid, «BOE» núm. 285, de 25 de noviembre de 2016 [Internet]. Disponible a: <https://boe.es/buscar/pdf/2016/BOE-A-2016-11096-consolidado.pdf>
 28. Generalitat de Catalunya. Primera radiografia de la LGTBIfòbia a Catalunya 5 anys de Llei: denúncies i accions [Internet]. 2021. Disponible a: <https://igualtat.gencat.cat/web/.content/Ambits/LGTBI/publicacions/803af855-5a4a-48a9-ba40-def0f729890a.pdf>
 29. Goldfarb ES, Lieberman LD. Three Decades of Research: The Case for Comprehensive Sex Education. J Adolesc Health Off Publ Soc Adolesc Med. gener 2021;68(1):13-27.
 30. LLEI 5/2008, de 24 d'abril, del dret de les dones a eradicar la violència masclista. DOGC núm. 5123, 02/05/2008 [Internet]. maig 2, 2008. Disponible a: <https://portaljuridic.gencat.cat/ca/document-del-pjur/?documentId=491383>
 31. de Bruyn M, France N. Gender or sex: who cares? Skills-building resource pack on gender and reproductive health for adolescents and youth workers [Internet]. Chapel Hill: Ipas; 2001. Disponible a:
<https://www.igwg.org/wp-content/uploads/igwg/files/Gender%20or%20sex%20who%20cares.pdf>
 32. Vila-Català i Passola M, Llobet Guardia M, Deulofeu Font N, Casanoves Ribas A, Moragas Fontané N, Gatell Cos P, et al. COM PODEM INCORPORAR LA PERSPECTIVA LGBTI+ ALS SERVEIS I RECURSOS DE LA DIRECCIÓ GENERAL D'ATENCIÓ A LA INFÀNCIA I L'ADOLESCÈNCIA. Departament d'Igualtat i Feminismes i Departament de Drets Socials, editor. desembre 2022; Disponible a:
<https://igualtat.gencat.cat/web/.content/Ambits/LGTBI/publicacions/Guia-LGTBIQ-DGAIA-per-a-web.pdf>

33. It's All One Curriculum—Volume 2: Activities for a Unified Approach to Sexuality, Gender, HIV, and Human Rights Education. Vol. 2.
34. Moreno C, Rivera F, Sánchez-Queija I, Jiménez-Iglesias A, García-Moya I, Moreno-Maldonado C, et al. Resultados del estudio Antony Morgan Eva Leal-López. HBSC 2018 en España sobre Conducta Sexual Análisis de tendencias 2002-2006-2010-2014-2018 [Internet]. Madrid; 2020. Disponible a:
https://www.sanidad.gob.es/organizacion/sns/planCalidadSNS/pdf/equidad/HBSC2018_ConductaSexual.pdf
35. Cosmopolitan [Internet]. 2023 [citad 12 maig 2024]. Las banderas LGBTIQA+ y su significado. Disponible a:
<https://www.cosmopolitan.com/es/consejos-planes/familia-amigos/a27050954/banderas-lgbti-significado/>
36. López-Sáez MÁ, Angulo-Brunet A, Platero RL, Lecuona O. The Adaptation and Validation of the Trans Attitudes and Beliefs Scale to the Spanish Context. *Int J Environ Res Public Health*. 5 abril 2022;19(7):4374.
37. Carrera-Fernández MV, Lameiras-Fernández M, Rodríguez-Castro Y, Vallejo-Medina P. Spanish Adolescents' Attitudes toward Transpeople: Proposal and Validation of a Short Form of the Genderism and Transphobia Scale. *J Sex Res*. 1 agost 2014;51(6):654-66.
38. Rodríguez-Castro Y, Lameiras-Fernández M, Carrera-Fernández V, Vallejo-Medina P. Validación de la Escala de Homofobia Moderna en una muestra de adolescentes. *An Psicol*. maig 2013;29(2):523-33.

Bibliografia consultada

1. Deleon L, Sodr  CP, Spindola T, Rose E, Nepomuceno L, Valentim C. A preven o das infec es sexualmente transmiss veis entre jovens e a import ncia da educa o em saúde. *Enfermeria global*. gener 2022;21:74-115.
2. World Health Organization. A tool for strengthening gender-sensitive national HIV and Sexual and Reproductive Health (SRH) monitoring and evaluation systems [Internet]. [citat 1 maig 2024]. Disponible a: <https://www.who.int/publications-detail-redirect/9789241515788>
3. Vinje HF, Langeland E, Bull T. Aaron Antonovsky's Development of Salutogenesis, 1979 to 1994. En: Mittelmark MB, Sagy S, Eriksson M, Bauer GF, Pelikan JM, Lindstr m B, et al., editors. *The Handbook of Salutogenesis* [Internet]. Cham: Springer International Publishing; 2017 [citat 1 maig 2024]. p. 25-40. Disponible a: https://doi.org/10.1007/978-3-319-04600-6_4
4. Generalitat de Catalunya. Sexe Joves. [citat 1 maig 2024]. Afectivitat i sexualitat. Disponible a: <http://sexejoves.gencat.cat/ca/temes/afectivitat-sexualitat/>
5. Generalitat de Catalunya. CatSalut. Servei Català de la Salut. [citat 1 maig 2024]. Atenció a la salut de les persones trans. Disponible a: <http://catsalut.gencat.cat/ca/serveis-sanitaris/altres-serveis/model-atencio-salut-persones-trans/>
6. Departament d'Ensenyament. Coeduca't [Internet]. [citat 1 maig 2024]. Disponible a: <https://blocs.xtec.cat/coeducacioiigualtat/2022/02/01/educacio-afectivosexual/>
7. Generalitat de Catalunya. Departament d'Educació. [citat 1 maig 2024]. Coeducació i perspectiva de gènere. Disponible a: <http://educacio.gencat.cat/ca/departament/linies-estrategiques/coeducacio>
8. Generalitat de Catalunya. Coeducació, perspectiva de gènere [Internet]. XTEC - Xarxa Telemàtica Educativa de Catalunya; 2023 [citat 7 novembre 2023]. Disponible a: <https://xtec.gencat.cat/ca/curriculum/coeducacio/>

9. Scherrer KS. Coming to an Asexual Identity: Negotiating Identity, Negotiating Desire. *Sexualities*. 1 octubre 2008;11(5):621-41.
10. Generalitat de Catalunya, Departament de treball, afers socials i famílies, Direcció General d'Igualtat. CRITERIS A TENIR EN COMPTE PER APLICAR LA INSTRUCCIÓ 1/2019 SOBRE L'ADEQUACIÓ DELS FORMULARIS DEL DEPARTAMENT TASF A LA DIVERSITAT D'IDENTITAT DE GÈNERE [Internet]. 2019. Disponible a: https://igualtat.gencat.cat/web/.content/Ambits/LGBTI/Servei_Atencio_Integral/Criteris_Instruccioformularis.pdf
11. Cabral M, Benzur G. Cuando digo intersex: un diálogo introductorio a la intersexualidad. *Cad Pagu*. juny 2005;283-304.
12. Direcció General d'Arxius, Biblioteques, Museus i Patrimoni., Servei de Biblioteques, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura. Cultura LGBTI bibliografia bàsica [Internet]. Barcelona; 2017. Disponible a: https://igualtat.gencat.cat/web/.content/Ambits/LGBTI/publicacions/LGTBI_biblio_basica/LGTBI_biblio_basica_juliol2017.pdf
13. Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya. DECRET 175/2022, de 27 de setembre, d'ordenació dels ensenyaments de l'educació bàsica. [Internet]. Disponible a: <https://portaldogc.gencat.cat/utillsEADOP/PDF/8762/1928585.pdf>
14. Departament de treball, afers socials i famílies, Direcció General d'Atenció a la Infància i a l'Adolescència. Directriu general d'actuació 2/2021, de 7 d'abril, de la Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència, per la qual s'aprova i es fa difusió del protocol per l'acompanyament LGBTI. 2021.
15. Departament de treball, afers socials i famílies, Direcció General d'Atenció a la Infància i a l'Adolescència. Directriu general d'actuació 3/2021, de 7 d'abril, de la Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència, per la qual s'aprova i es fa difusió del protocol en centres i recursos de protecció davant d'una situació d'assetjament o discriminació per motiu d'orientació sexual, expressió de gènere o identitat de gènere. 2021.
16. Servicio Murciano de Salud Preevid. ¿Disminuye la incidencia de embarazos en adolescentes que recibieron educación sexual? [Internet].

- Preevid. Servicio Murciano de Salud. Region de Murcia; 2019. Disponible a:
http://www.murciasalud.es/preevid.php?op=mostrar_pregunta&id=23151
17. Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya. DISPOSICIONS GENERALS DEPARTAMENT D'EDUCACIÓ DECRET 175/2022, de 27 de setembre, d'ordenació dels ensenyaments de l'educació bàsica [Internet]. Disponible a:
<https://portaldogc.gencat.cat/utillsEADOP/PDF/8762/1928585.pdf>
18. Gasch-Gallén Á, Gregori-Flor N, Hurtado-García I, Suess-Schwend A, Ruiz-Cantero MT, Gasch-Gallén Á, et al. Diversidad afectivo-sexual, corporal y de género más allá del binarismo en la formación en ciencias de la salud. Gaceta Sanitaria. agost 2021;35(4):383-8.
19. INSTITUTO NACIONAL DE LAS MUJERES. Inmujeres. [citad 1 maig 2024]. Diversidad Sexual. Disponible a:
<https://campusgenero.inmujeres.gob.mx/glosario/terminos/diversidad-sexual>
20. Castillo R. Diversitat afectiva i sexual des d'una òptica queer: la importància de visibilitzar les diferents maneres d'entendre la sexualitat en l'ambient educatiu a través del concepte de gènere. Udg.edu [Internet]. 2020 [citad 5 novembre 2023]; Disponible a: <https://dugi-doc.udg.edu/handle/10256/18936>
21. Hellman A, Lauristen K. Diversity and Social Justice in Early Childhood Education: Nordic Perspectives. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing; 2017. (Nordic Studies on Diversity in Education).
22. Gregory L. Diversity in Early Childhood Education [Internet]. [citad 1 maig 2024]. Disponible a: <https://mybrightwheel.com/blog/diversity-in-early-childhood-education>
23. Departament d'Ensenyament. Educació bàsica [Internet]. Xtec.cat; 2020 [citad 8 novembre 2023]. Disponible a: <https://projectes.xtec.cat/nou-curriculum/educacio-basica/>
24. UNESCO. Educación integral en sexualidad: Para educandos sanos, informados y empoderados | UNESCO [Internet]. [citad 1 maig 2024]. Disponible a: <https://www.unesco.org/es/health-education/cse>

25. Garzón-Orjuela N, Samacá-Samacá D, Moreno-Chaparro J, Ballesteros-Cabrera MDP, Eslava-Schmalbach J. Effectiveness of Sex Education Interventions in Adolescents: An Overview. *Compr Child Adolesc Nurs*. març 2021;44(1):15-48.
26. El deure d'intervenció en casos de discriminació de persones LGBTI+ - Diversitat sexual i de gènere [Internet]. 2019 [citat 1 maig 2024]. Disponible a: <https://www.youtube.com/watch?v=qhtich3YDLE>
27. El deure d'intervenció en casos de discriminació de persones LGBTI+ - La Llei 11/2014 a Catalunya [Internet]. 2019 [citat 1 maig 2024]. Disponible a: <https://www.youtube.com/watch?v=6s9QCsM3Po8>
28. El deure d'intervenció en casos de discriminació de persones LGBTI+ - Protocol deure d'intervenció [Internet]. 2019 [citat 30 novembre 2023]. Disponible a: <https://www.youtube.com/watch?v=meJeAMuNCn0>
29. ONU Mujeres. ONU Mujeres. 2021 [citat 1 maig 2024]. El progreso en el cumplimiento de los Objetivos de Desarrollo Sostenible: Panorama de género 2022. Disponible a: <https://www.unwomen.org/es/digital-library/publications/2022/10/el-progreso-en-el-cumplimiento-de-los-objetivos-de-desarrollo-sostenible-panorama-de-genero-2022>
30. Díaz Méndez C, Iglesias Escudé M. Elaboració d'un programa de promoció de la salut Guia pràctica [Internet]. 1a ed. Diputació de Barcelona, editor. Barcelona; 2019. Disponible a: <https://www.diba.cat/documents/713456/272693117/GuiaElaboracioProgramaPromocioSalut.pdf/97cd786e-62cf-4061-9a2e-e4a44fcd447b>
31. Domingo DP. Elaboració de programes d'educació per a la salut.
32. OECD. Eliminating Gender-Based Violence. 1a ed. Organization for Economic Cooperation & Development; 2021.
33. Mittelmark MB, Bull T, Bouwman L. Emerging Ideas Relevant to the Salutogenic Model of Health. En: Mittelmark MB, Sagy S, Eriksson M, Bauer GF, Pelikan JM, Lindström B, et al., editors. *The Handbook of Salutogenesis* [Internet]. Cham (CH): Springer; 2017 [citat 1 maig 2024]. Disponible a: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK435823/>
34. Valencia CM, Copete YAM. Escuela, raza, sexo, etnia, racismo, homofobia y daño psicosocial. 2018

35. UN Women. UN Women – Headquarters. 2024 [citat 1 maig 2024]. Facts and figures: Ending violence against women. Disponible a: <https://www.unwomen.org/en/what-we-do/ending-violence-against-women/facts-and-figures>
36. UN Women. UN Women – Headquarters. 2024 [citat 1 maig 2024]. FAQs: The signs of relationship abuse and how to help. Disponible a: <https://www.unwomen.org/en/what-we-do/ending-violence-against-women/faqs/signs-of-abuse>
37. FELGTBI+. FELGTBI+. 2024 [citat 1 maig 2024]. Federación Estatal LGTBI+. Disponible a: <https://felgtbi.org/>
38. Azuara BO, Vergara-Maldonado C, Cía IG, Iguacel I, Gasch-Gallén Á. Gaps in sexual health research about women who have sex with women. A scoping review. Gaceta Sanitaria. setembre 2022;36:439-45.
39. World Health Organization. Gender and health [Internet]. [citat 1 maig 2024]. Disponible a: <https://www.who.int/health-topics/gender>
40. World Health Organization. Gender and health [Internet]. [citat 1 maig 2024]. Disponible a: <https://www.who.int/news-room/questions-and-answers/item/gender-and-health>
41. World Health Organization. Gender EURO [Internet]. [citat 1 maig 2024]. Disponible a: <https://www.who.int/europe/health-topics/gender>
42. Heise L, Greene ME, Opper N, Stavropoulou M, Harper C, Nascimento M, et al. Gender inequality and restrictive gender norms: framing the challenges to health. The Lancet. juny 2019;393(10189):2440-54.
43. Fooladi MM. Gender influence on nursing education and practice at Aga Khan university school of nursing in Karachi, Pakistan. Nurse Educ Pract. juliol 2008;8(4):231-8.
44. Krieger N. Genders, sexes, and health: what are the connections—and why does it matter? International Journal of Epidemiology. agost 2003;32(4):652-7.
45. Departament d'Educació, Departament d'Igualtat i Feminismes. Guia d'acompanyament i bon tracte a l'alumnat que verbalitza situacions de violències sexuals [Internet]. 1a ed. 2022. Disponible a: <https://educacio.gencat.cat/web/.content/home/departament/publicacion>

[s/monografies/guia-acompanyament-alumnat-violencies-sexuals/guia-acompanyament-alumnat-violencies-sexuals.pdf](https://interior.gencat.cat/web/.content/home/030_arees_dactuacio/seguretat/violencia_masclista_i_domestica/materials_sobre_violencia_masclista_i_domestica/documentacio_per_a_professionals/documentacio_sobre_violencia_masclista_i_domestica_per_a_professionals/comic_de_preccio_de_les_violencies_masclistes/99_-_comic/guia-didactica-professorat.pdf)

46. Generalitat de Catalunya, Mossos d'Esquadra. Guia didàctica per a professorat d'eso i batxillerat. Còmic de prevenció de les violències masclistes [Internet]. 2010. Disponible a: https://interior.gencat.cat/web/.content/home/030_arees_dactuacio/seguretat/violencia_masclista_i_domestica/materials_sobre_violencia_masclista_i_domestica/documentacio_per_a_professionals/documentacio_sobre_violencia_masclista_i_domestica_per_a_professionals/comic_de_preccio_de_les_violencies_masclistes/99_-_comic/guia-didactica-professorat.pdf
47. García Sáez JA. GUÍA EDUCAP Guía para la prevención, detección, actuación y acompañamiento frente al abuso sexual infantil en centros educativos de infantil y primaria [Internet]. Electronica. Universitat de València; 2023 [citad 9 març 2024]. Disponible a: <https://hdl.handle.net/10550/85855>
48. Intersindical Alternativa de Catalunya. Guia per treballar la diversitat afectiva, sexual i de gènere [Internet]. 2017. Disponible a: https://www.sindicat.net/wp-content/uploads/2022/11/guia_diversitat_sexual.pdf
49. Montenegro M, Pujol J, San Román B. Guidelines for Facilitators Workshop with Children on LGBTI+ and gender diversity. A participatory approach to prevent gender-based violence and promote a diversity welcoming environment [Internet]. 2020. Disponible a: https://dugi-doc.udg.edu/bitstream/handle/10256/21385/DaC_Workshop_publication_Guidelines_Facilitators.pdf?sequence=1&isAllowed=y
50. Medina-Martínez J, Saus-Ortega C, Sánchez-Lorente MM, Sosa-Palanca EM, García-Martínez P, Mármol-López MI. Health Inequities in LGBT People and Nursing Interventions to Reduce Them: A Systematic Review. International Journal of Environmental Research and Public Health. gener 2021;18(22):11801.
51. Mongiovi VG, Marinus MW de LC, de Vasconcelos EMR, de Araújo EC, Ramos VP, Mongiovi VG, et al. Homofobia en la escuela:

- representaciones sociales de adolescentes. Index de Enfermería. setembre 2021;30(3):214-8.
52. Collier KL, Bos HMW, Sandfort TGM. Homophobic name-calling among secondary school students and its implications for mental health. J Youth Adolesc. març 2013;42(3):363-75.
53. World Health Organization. Human resources for health Working for Health: draft 2022–2030 action plan [Internet]. 2022. Disponible a: https://apps.who.int/gb/ebwha/pdf_files/WHA75/A75_12-en.pdf
54. World Health Organization. Inequality monitoring in sexual, reproductive, maternal, newborn, child and adolescent health [Internet]. [citat 1 maig 2024]. Disponible a: <https://www.who.int/publications-detail-redirect/9789240042438>
55. Sanjuán C. Informe «(Des)información sexual: pornografía y adolescencia» [Internet]. Save the Children España, editor. 2020 [citat 1 maig 2024]. Disponible a: https://www.savethechildren.es/sites/default/files/2020-11/Informe_Desinformacion_sexual-Pornografia_y_adolescencia.pdf
56. Naciones Unidas. Informe del Relator Especial de las Naciones Unidas sobre el derecho a la educación [Internet]. 2010. Disponible a: https://www.es.amnesty.org/fileadmin/migrated/content/uploads/Derecho_humano_a_la_educacion_sexual.pdf
57. Departament d'Igualtat i Feminismes. Informe sobre el reforç de la Xarxa de Serveis d'Atenció Integral LGBTI+. Disponible a: <https://igualtat.gencat.cat/web/.content/Ambits/LGBTI/publicacions/Informe-reforc-Xarxa-SAI-LGBTI-.pdf>
58. Departament d'Igualtat i Feminismes. Informe sobre les denúncies i incidències per LGTBI-fòbia a Catalunya (2021). 2021; Disponible a: <https://igualtat.gencat.cat/web/.content/Ambits/LGBTI/publicacions/Informe-sobre-les-denuncies-i-incidencies-per-LGTBI-fobia-a-Catalunya-2021.pdf>
59. UNESCO. International technical guidance on sexuality education: an evidence-informed approach [Internet]. Paris; 2018 [citat 1 maig 2024]. Disponible a: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000260770>

60. UNESCO. International technical guidance on sexuality education: an evidence-informed approach; overview [Internet]. 2017 [citat 1 maig 2024]. Disponible a: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000260840>
61. United Nations. OHCHR. [citat 1 maig 2024]. Intersex people. Disponible a: <https://www.ohchr.org/en/sexual-orientation-and-gender-identity/intersex-people>
62. L'Associació de Drets Sexuals i Reproductius. L'Observatori | Drets Sexuals i Reproductius [Internet]. [citat 1 maig 2024]. Disponible a: <https://drets-sexuals-i-reproductius.lassociacio.org/>
63. Diputació de Girona. La diversitat sexual i de gènere | Sigues TU [Internet]. [citat 19 novembre 2023]. Disponible a: <https://www.siguestu.cat/ca/recursos2//1678-la-diversitat-sexual-i-de-genere.html>
64. Morgade G. La educación sexual integral como proyecto de justicia social. Descentrada. 15 març 2019;3(1):e080-e080.
65. Fondo de Población de las Naciones Unidas. La evaluación de los programas de educación integral para la sexualidad: Un enfoque en resultados de principios de género y empoderamiento [Internet]. New York; 2015. Disponible a: https://www.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/UNFPAEvaluation_ES.pdf
66. Obón-Azuara B, Vergara-Maldonado C, Gutiérrez-Cía I, Iguacel I, Gasch-Gallén Á, Obón-Azuara B, et al. Lagunas en la investigación sobre salud sexual en mujeres que tienen sexo con mujeres. Una revisión sistemática exploratoria. Gaceta Sanitaria. octubre 2022;36(5):439-45.
67. Australian Institute of Health and Welfare. Australian Institute of Health and Welfare. 2024 [citat 1 maig 2024]. LGBTIQ+ people. Disponible a: <https://www.aihw.gov.au/family-domestic-and-sexual-violence/population-groups/lgbtiqa-people>
68. LLEI 11/2014, del 10 d'octubre, per a garantir els drets de lesbianes, gais, bisexuals, transgènere i intersexuals i per a eradicar l'homofòbia, la bifòbia i la transfòbia. DOGC núm. 6919, 23/07/2015
69. LLEI 14/2010, del 27 de maig, dels drets i les oportunitats en la infància i l'adolescència. DOGC núm. 5641, 02/06/2010

70. LLEI 17/2015, del 21 de juliol, d'igualtat efectiva de dones i homes. DOGC núm. 6919, 23/07/2015
71. LLEI 19/2020, del 30 de desembre, d'igualtat de tracte i no-discriminació. DOGC núm. 8307, 31/12/2020
72. Committee on Measuring Sex, Gender Identity, and Sexual Orientation, Committee on National Statistics, Division of Behavioral and Social Sciences and Education, National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine. Measuring Sex, Gender Identity, and Sexual Orientation [Internet]. Bates N, Chin M, Becker T, editors. Washington, D.C.: National Academies Press; 2022 [citat 1 maig 2024]. Disponible a: <https://www.nap.edu/catalog/26424>
73. National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine; Division of Behavioral and Social Sciences and Education; Committee on National Statistics; Committee on Measuring Sex, Gender Identity, and Sexual Orientation. Measuring Sex, Gender Identity, and Sexual Orientation [Internet]. Becker T, Chin M, Bates N, editors. Washington (DC): National Academies Press (US); 2022 [citat 1 maig 2024]. (The National Academies Collection: Reports funded by National Institutes of Health). Disponible a: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK578625/>
74. Santalahti T. Duodecim Terveyskirjasto. 2018 [citat 1 maig 2024]. Monikulttuurisuus ja seksuaalisuus. Disponible a: <https://www.terveyskirjasto.fi/oos00004>
75. Carrizo S, Gorvein N, López BY, Velasco MC. Mujeres con derechos. La salud sexual y reproductiva, un derecho humano [Internet]. Medicus mundi bizkaia; Disponible a: <https://www.medicusmundi.es/storage/resources/publications/56fa9d82ebde1.pdf>
76. Departament d'Igualtat i Feminismes. Departament d'Igualtat i Feminismes. [citat 1 maig 2024]. Nom sentit de les persones trans*. Disponible a: http://igualtat.gencat.cat/ca/tramits/tramits-temes/Targeta_amb_nom_sentit
77. Observatori contra l'LGTBIfòbia. Observatori contra l'LGTBIfòbia. 2024 [citat 1 maig 2024]. Observatori contra l'LGTBIfòbia - Eina per lluitar contra l'LGTBIfòbia. Disponible a: <https://observatori.cat/>

78. Generalitat de Catalunya. Institut Català de les Dones. [citat 1 maig 2024]. Observatori de la Igualtat de Gènere (OIG). Disponible a: <http://dones.gencat.cat/ca/ambits/Observatori-de-la-Igualtat-de-Genere/>
79. AVEN. Overview | The Asexual Visibility and Education Network | asexuality.org [Internet]. [citat 1 maig 2024]. Disponible a: <https://www.asexuality.org/?q=overview.html>
80. Generalitat de Catalunya. XTEC - Xarxa Telemàtica Educativa de Catalunya. [citat 1 maig 2024]. Pla Les escoles lliures de violències. Disponible a: <http://xtec.gencat.cat/ca/centres/projeducatiu/pla-escoles-lliures-de-violencies/>
81. Generalitat de Catalunya. Institut Català de la Salut. [citat 1 maig 2024]. Prevenció i promoció de la salut. Disponible a: <http://ics.gencat.cat/ca/assistencia/prevencio-i-promocio-de-la-salut/index.html>
82. Deleon de Melo L, Passos Sodr  C, Spindola T, Costa Martins ER, Nepomuceno de Oliveira André NL, Vieira da Motta CV, et al. Prevención de infecciones de transmisión sexual entre los jóvenes e importancia de la educación sanitaria. Enfermería Global. 2022;21(65):74-115.
83. Carrera-Fernández MV, Lameiras-Fernández M, Blanco-Pardo N, Rodríguez-Castro Y. Preventing Violence toward Sexual and Cultural Diversity: The Role of a Queering Sex Education. Int J Environ Res Public Health. 23 febrer 2021;18(4):2199.
84. World Health Organization. Prevention of sexual exploitation, abuse and harassment [Internet]. 2022. Disponible a: https://apps.who.int/gb/ebwha/pdf_files/WHA75/A75_29-en.pdf
85. Associación de Planificación Familiar de Catalunya i Balears, Elvira Marín N, Varela Fernández B. Projecte de formación per a la prevención d'abusos sexuals entre iguals en adolescents. Programa «Estimar no fa mal» [Internet]. Generalitat de Catalunya, Institut de les Dones, editors. 2015. 53 p. Disponible a: <https://salutsexual.sidastudi.org/resources/inmagic-img/DD24866.pdf>
86. Barcelona D de. Salut pública. [citat 1 maig 2024]. Promoción de la salut - Salut pública - diba.cat. Disponible a: https://www.diba.cat/web/salutpublica/promocio_salut

87. Generalitat de Catalunya. Agència de Salut Pública de Catalunya (ASPCAT). [citad 1 maig 2024]. Promoció de la salut i prevenció de la malaltia. Disponible a: http://salutpublica.gencat.cat/ca/ambits/promocio_salut/index.html
88. Departament d'Ensenyament. PROTOCOL DE PREVENCIÓ, DETECCIÓ I INTERVENCIÓ ENFRONT A PERSONES LGBTI [Internet]. 2018. Disponible a: <https://repositori.educacio.gencat.cat/handle/20.500.12694/2902#page=1>
89. Departament d'Educació. Protocol per a l'atenció i l'acompanyament de l'alumnat transgènere als centres educatius [Internet]. 2023. Disponible a: <https://educacio.gencat.cat/web/.content/home/departament/publicacions/protocols/atencio-acompanyament-alumnat-transgenere/protocol-transgenere.pdf>
90. ¿QUÉ ES LA DIVERSIDAD SEXUAL? EXPLICACIÓN FÁCIL [Internet]. 2017 [citad 1 maig 2024]. Disponible a: <https://www.youtube.com/watch?v=1QbTZYiQ6BA>
91. Gobernación S de. gob.mx. [citad 1 maig 2024]. ¿Qué es la identidad de género? Disponible a: <http://www.gob.mx/segob/articulos/que-es-la-identidad-de-genero>
92. Román-García Ó, Bacigalupe A, Vaamonde-García C, Román-García Ó, Bacigalupe A, Vaamonde-García C. Relación de la pornografía mainstream con la salud sexual y reproductiva de los/las adolescentes. Una revisión de alcance. Revista Española de Salud Pública [Internet]. 2021 [citad 1 maig 2024];95. Disponible a: https://scielo.isciii.es/scielo.php?script=sci_abstract&pid=S1135-57272021000100182&lng=es&nrm=iso&tlng=es
93. World Health Organization. Report of the Programme, Budget and Administration Committee of the Executive Board to the Seventy-fifth World Health Assembly on Prevention of sexual exploitation, abuse and harassment [Internet]. 2022. Disponible a: https://apps.who.int/gb/ebwha/pdf_files/WHA75/A75_50-en.pdf

94. Juvinya-Canal D. Salutogénesis, nuevas perspectivas para promover la salud. *Enferm Clin.* 1 maig 2013;23(3):87-8.
95. Drageset S, Ellingsen S, Haugan G. Salutogenic nursing home care: Antonovsky's salutogenic health theory as a guide to wellbeing. *Health Promot Int.* 14 abril 2023;38(2):daad017.
96. England M, Artinian B. Salutogenic psychosocial nursing practice. *J Holist Nurs.* setembre 1996;14(3):174-95.
97. Jacobs CD, Wolf EM. School sexuality education and adolescent risk-taking behavior. *J Sch Health.* març 1995;65(3):91-5.
98. UNESCO. Seguimiento y evaluación de los programas de EIS | Guía práctica Educación Integral en Sexualidad [Internet]. [citat 1 maig 2024]. Disponible a: <https://csetoolkit.unesco.org/es/toolkit/disenogestion/seguimiento-y-evaluacion-de-los-programas-de-eis>
99. BZgA Federal Centre for Health Education, Terveysten ja hyvinvoinnin laitos. Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa: Suuntaviivat poliittisille päättäjille, opetus- ja terveydenhoitoalan viranomaisille ja asiantuntijoille [Internet]. Helsinki; 2010 [citat 1 maig 2024]. Disponible a: <https://www.julkari.fi/handle/10024/80220>
100. Kosunen E, Cacciatore R, Hervonen A. Seksuaalisuus elämänkaareissa. *Duodecim.* 19(3):209-16.
101. World Health Organization. SEVENTY-FIFTH WORLD HEALTH ASSEMBLY [Internet]. Geneva; 2022. Disponible a: https://apps.who.int/gb/ebwha/pdf_files/WHA75-REC1/A75_REC1_Interactive_en.pdf#page=1
102. National Institutes of Health. Sex & Gender | Office of Research on Women's Health [Internet]. Nih.gov; 2023 [citat 5 novembre 2023]. Disponible a: <https://orwh.od.nih.gov/sex-gender>
103. National Institutes of Health, Department of Health and Human Services. NIH News in Health. 2017 [citat 1 maig 2024]. Sex and Gender. Disponible a: <https://newsinhealth.nih.gov/2016/05/sex-gender>
104. Fowler LR, Schoen L, Smith HS, Morain SR. Sex Education on TikTok: A Content Analysis of Themes. *Health Promotion Practice.* 1 setembre 2022;23(5):739-42.

105. Hille JJ, Simmons MK, Sanders SA. "Sex" and the Ace Spectrum: Definitions of Sex, Behavioral Histories, and Future Interest for Individuals Who Identify as Asexual, Graysexual, or Demisexual. *The Journal of Sex Research*. 1 setembre 2020;57(7):813-23.
106. National Institutes of Health. Sexual & Gender Minority Research Office | DPCPSI [Internet]. Nih.gov; 2024 [citat 5 novembre 2023]. Disponible a: <https://dpcpsi.nih.gov/sgmro>
107. World Health Organization. Sexual health, human rights and the law [Internet]. Geneva: World Health Organization; 2015 [citat 19 novembre 2023]. 67 p. Disponible a: <https://iris.who.int/handle/10665/175556>
108. Human Rights Campaign Foundation. Human Rights Campaign. [citat 1 maig 2024]. Sexual Orientation and Gender Identity Definitions. Disponible a: <https://www.hrc.org/resources/sexual-orientation-and-gender-identity-terminology-and-definitions>
109. Gallardo-Nieto EM, Gómez A, Gairal-Casadó R, Del Mar Ramis-Salas M. Sexual orientation, gender identity and gender expression-based violence in Catalan universities: qualitative findings from university students and staff. *Arch Public Health*. 4 febrer 2021;79(1):16.
110. UNESCO. Sexuality Education Review and Assessment Tool (SERAT) | Centro de Recursos de Salud y Educación [Internet]. [citat 1 maig 2024]. Disponible a: <https://healtheducationresources.unesco.org/es/library/documents/sexuality-education-review-and-assessment-tool-serat>
111. Marche G. Sexuality, subjectivity, and LGBTQ militancy in the United States. 1a ed. Amsterdam University Press; 2019. (Protest and Social Movements Series).
112. Lottmann R. Sexuelle und geschlechtliche Vielfalt in der Altenhilfe – Intersektionale Perspektiven und die Relevanz von Situationen und Kontexten. *Z Gerontol Geriat*. 1 maig 2020;53(3):216-21.
113. Miguel Álvarez A de. Sobre la pornografía y la educación sexual: ¿puede «el sexo» legitimar la humillación y la violencia? *Gaceta Sanitaria*. agost 2021;35(4):379-82.

114. World Health Organization. Social determinants of health [Internet]. [citat 25 abril 2024]. Disponible a: <https://www.who.int/health-topics/social-determinants-of-health>
115. Mittelmark MB, Bull T, Daniel M, Urke H. Specific Resistance Resources in the Salutogenic Model of Health. En: Mittelmark MB, Sagy S, Eriksson M, Bauer GF, Pelikan JM, Lindström B, et al., editors. The Handbook of Salutogenesis [Internet]. Cham (CH): Springer; 2017 [citat 1 maig 2024]. Disponible a: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK435842/>
116. Coleman E, Radix AE, Bouman WP, Brown GR, de Vries ALC, Deutsch MB, et al. Standards of Care for the Health of Transgender and Gender Diverse People, Version 8. Int J Transgend Health. 23(Suppl 1):S1-259.
117. Organization WH. Strategy for integrating gender analysis and actions into the work of WHO [Internet]. World Health Organization; 2009 [citat 1 maig 2024]. Disponible a: <https://iris.who.int/handle/10665/44044>
118. World Health Organization. Strategy on the health and well-being of men in the WHO European Region [Internet]. [citat 1 maig 2024]. Disponible a: <https://www.who.int/europe/publications/i/item/WHO-EURO-2018-4209-43968-61973>
119. World Health Organization. Strategy on women's health and well-being in the WHO European Region [Internet]. [citat 1 maig 2024]. Disponible a: <https://www.who.int/europe/publications/i/item/WHO-EURO-2016-4173-43932-61910>
120. World Health Assembly 67. Strengthening the role of the health system in addressing violence, in particular against women and girls, and against children. 2014 [citat 1 maig 2024]; Disponible a: <https://iris.who.int/handle/10665/162855>
121. Gough B, Novikova I. Table 1. WHO Gender Responsive Assessment Scale: criteria for assessing programmes and policies [Internet]. WHO Regional Office for Europe; 2020 [citat 1 maig 2024]. Disponible a: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK559709/table/ch2.t1/>

122. United Nations. Take Action for the Sustainable Development Goals - United Nations Sustainable Development [Internet]. [citat 1 maig 2024]. Disponible a: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/>
123. Wang Y, Wu H, Sun ZS. The biological basis of sexual orientation: How hormonal, genetic, and environmental factors influence to whom we are sexually attracted. *Front Neuroendocrinol.* octubre 2019;55:100798.
124. Grimstad F, Kremen J, Streed CG, Dalke KB. The Health Care of Adults with Differences in Sex Development or Intersex Traits Is Changing: Time to Prepare Clinicians and Health Systems. *LGBT Health.* 1 octubre 2021;8(7):439-43.
125. Mittelmark MB, Bauer GF. The Meanings of Salutogenesis. En: Mittelmark MB, Sagy S, Eriksson M, Bauer GF, Pelikan JM, Lindström B, et al., editors. *The Handbook of Salutogenesis* [Internet]. Cham (CH): Springer; 2017 [citat 1 maig 2024]. Disponible a: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK435854/>
126. Diamond LM. The New Genetic Evidence on Same-Gender Sexuality: Implications for Sexual Fluidity and Multiple Forms of Sexual Diversity. *J Sex Res.* setembre 2021;58(7):818-37.
127. Allen L, Rasmussen ML. *The Palgrave handbook of sexuality education.* London: Palgrave Macmillan UK; 2017.
128. Sagy S, Mana A. The Relevance of Salutogenesis to Social Issues Besides Health: The Case of Sense of Coherence and Intergroup Relations. En: Mittelmark MB, Sagy S, Eriksson M, Bauer GF, Pelikan JM, Lindström B, et al., editors. *The Handbook of Salutogenesis* [Internet]. Cham (CH): Springer; 2017 [citat 1 maig 2024]. Disponible a: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK435818/>
129. Idan O, Eriksson M, Al-Yagon M. The Salutogenic Model: The Role of Generalized Resistance Resources. En: Mittelmark MB, Sagy S, Eriksson M, Bauer GF, Pelikan JM, Lindström B, et al., editors. *The Handbook of Salutogenesis* [Internet]. Cham (CH): Springer; 2017 [citat 1 maig 2024]. Disponible a: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK435841/>

130. Braveman P, Gottlieb L. The Social Determinants of Health: It's Time to Consider the Causes of the Causes. Public Health Rep. 2014;129(Suppl 2):19-31.
131. The Equality Institute, UN Women. TOGETHER FOR PREVENTION: HANDBOOK ON MULTISECTORAL NATIONAL ACTION PLANS TO PREVENT VIOLENCE AGAINST WOMEN AND GIRLS. New York: UN Women; 2023.
132. Enfermería en Desarrollo [Internet]. [citat 3 desembre 2023]. Transkids: experiencias y necesidades de las familias ante el tránsito social temprano en la infancia transgénero. Disponible a: <https://enfermeriaendesarrollo.es/premios/candidaturas/maria-elisa-de-castro/>
133. American Psychological Association. <https://www.apa.org>. [citat 2 maig 2024]. Understanding sexual orientation and homosexuality. Disponible a: <https://www.apa.org/topics/lgbtq/orientation>
134. World Health Organization. Violence against women [Internet]. [citat 1 maig 2024]. Disponible a: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/violence-against-women>
135. World Health Organization. Violence against women [Internet]. [citat 1 maig 2024]. Disponible a: <https://www.who.int/health-topics/violence-against-women>
136. World Health Organization. WHO addresses violence against women as a gender equality and health priority [Internet]. [citat 19 novembre 2023]. Disponible a: <https://www.who.int/news/item/17-07-2023-who-addresses-violence-against-women-as-a-gender-equality-and-health-priority>

Annex 1- Full de consentiment

Jo..... (nom i cognoms),

amb DNI i domicili a

..... dono

lliurement el meu consentiment per a que el menor al meu càrrec,

.....

..... (nom i cognoms), pugui participar

en el programa “MÉS ENLLÀ DE LES ETIQUETES”

Firma mare/pare/tutor legal

Lloc:

Data:

Annex 2- Tríptic de recursos

<h1>Recursos a nivell català</h1> <p>Actualitzat:</p> <h2>MAIG 2024</h2>	<h3>Línea d'atenció contra la violència masclista</h3> <p>900 900 120</p> <p>Telèfon d'informació i atenció integral en drets LGTBI 028</p>	<h3>SAI LGBTI TERRITORIAL TARRAGONA</h3> <p>El SAI LGBTI+ és un servei integral per informar, acompanyar i sensibilitzar a persones i entitats sobre l'orientació sexual, l'expressió i la identitat de gènere i per prevenir la LGBTI-fòbia.</p> <p>977 241 304 st.tarragona.igualtat@gencat.cat Carrer Sant Francesc 3 43003 Tarragona</p>
	<h3>Espai LGTBI Girona</h3> <p>Ofereix un ampli catàleg de serveis d'informació, orientació i atenció, en coordinació amb les entitats i les diverses administracions. També desenvolupa un programa cultural, d'acció comunitària i sensibilització obert a tota la societat, i que complementa les activitats que promouen les diverses entitats que fan ús d'aquest equipament de manera permanent o puntual.</p> <p>972 665 818 espailgtbi.gi@gmail.com https://www.espailgtbigirona.cat Carrer del Torin 8 bx 17006 Girona</p>	<h3>SAI LGBTI TERRITORIAL LLEIDA</h3> <p>El SAI LGBTI+ és un servei integral per informar, acompanyar i sensibilitzar a persones i entitats sobre l'orientació sexual, l'expressió i la identitat de gènere i per prevenir la LGBTI-fòbia.</p> <p>973 703 679 st.lleida.igualtat@gencat.cat Carrer Lluís Companys 1, entresòl 25003 Lleida</p>

Imatge 8 Pàgina 1 del tríptic de recursos

<h3>Xarxa SAI</h3> <p>El SAI LGBTI+ és un servei integral per informar, acompanyar i sensibilitzar a persones i entitats sobre l'orientació sexual, l'expressió i la identitat de gènere i per prevenir la LGBTI-fòbia. Té diverses adreces de contacte per tot el territori català. Aquí es deixa el SAI Coordinador</p> <p>935 517 717 arealgbti.igualtat@gencat.cat https://igualtat.gencat.cat/ca/ambits-dactuacio/lgbti/xarxa-sai/ Carrer del Foc 57 edifici A, 08038 Barcelona</p>	<h3>Atenció a la salut sexual i reproductiva (ASSIR)</h3> <p>Els serveis que ofereixen inclouen l'atenció als joves, el consell reproductiu, el control i seguiment de l'embaràs, el diagnòstic prenatal, la interrupció voluntària de l'embaràs, l'educació maternal, l'atenció al puerperi, la prevenció del càncer de coll uterí i del càncer de mama, l'atenció a les malalties de transmissió sexual i a la patologia ginecològica, l'activitat comunitària a persones adultes, l'educació afectiva i sexual i l'atenció a la violència vers les dones. Depenen d'on es visqui hi ha un ASSIR de referència o un altre.</p>	<h3>Casal Lambda</h3> <p>Consten d'un servei d'informació, que facilita adreces, informació i la inscripció a diverses activitats, dona informació del funcionament i els horaris dels grups del Casal i del servei d'assessorament o bé t'orienta on buscar la informació que demanes.</p> <p>933 195 550 atencio@lambda.cat https://lambda.cat Carrer Comte Borrell 22 08015 Barcelona</p>
<h3>Atenció a la salut de les persones trans (transit)</h3> <p>El servei de transit dona atenció sanitària (mèdica, quirúrgica, psicològica, social) a les persones trans i al seu entorn. Té diverses unitats en funcionament, aquesta és la coordinadora.</p> <p>934 191 269 transit.bcn.ics@gencat.cat https://catsalut.gencat.cat/ca/serveis-sanitaris/altres-serveis/model-atencio-salut-persones-trans/index.html Carrer Numància 23, 1ª planta 08015 Barcelona</p>	<h3>Centre LGBTI Barcelona</h3> <p>El Centre LGBTI de Barcelona és l'equipament de referència en temàtica LGBTI. S'ofereix un ampli catàleg de serveis d'informació, orientació i atenció directa, en coordinació amb les entitats i les diverses administracions. També es desenvolupa un programa cultural, d'acció comunitària i sensibilització. En resum, és un punt de trobada, reflexió i visibilitat sobre la diversitat sexual i de gènere.</p> <p>93 880 51 11 info@centrelgtbibern.org https://ajuntament.barcelona.cat/lgtbi/ca/serveis/entre-lgtbi-de-barcelona Carrer Comte Borrell 22 08015 Barcelona</p>	<h3>Candela</h3> <p>Cooperativa que fa activitats de formació, prevenció i sensibilització; assessorament i acompanyament; edició de materials pedagògics i publicacions</p> <p>931 797 092 info@candela.cat https://candela.cat/inici/ Carrer Trafalgar 48, loc. 2 08010 Barcelona</p>
<h3>L'Observatori: Drets sexuals i reproductius</h3> <p>Ofereix un espai de denúncia sobre la vulneració dels Drets sexuals i reproductius per tota la població del territori català.</p> <p>observatori@lassociacio.org https://drets-sexuals-i-reproductius.lassociacio.org</p>		<h3>Centre Jove d'atenció a les sexualitats</h3> <p>És un servei gratuït adreçat als adolescents i joves fins a 25 anys. Aten i acompanya els joves i el seu entorn per viure una sexualitat positiva i responsable.</p> <p>934 151 000 administracio@centrejove.org https://centrejove.org Carrer de la Granja 19, 08024 Barcelona</p>

Imatge 9 Pàgina 2 del tríptic de recursos

Annex 3- Qüestionari sobre el nivell de transfòbia

1. Si una persona és home o dona depèn estrictament dels seus òrgans genitals externs.
2. Tot i que la majoria de la població són homes o dones, també hi ha altres tipus d'identitats.
3. Una persona que no està segura de ser home o dona, està mentalment malalta
4. Totes les persones adultes s'han d'identificar com a homes o dones.
5. Un nadó nascut amb òrgans genitals ambigus, se li ha d'assignar o bé el sexe masculí o sexe femení.
6. Una persona que no ha de ser clarament home o dona per a ser normal i estar sana.
7. En la humanitat només existeixen els homes o les dones, no hi ha res més.
8. Si neixes essent home/dona, no hi ha res que faci canviar aquest fet.
9. Si una persona és home o dona depèn de com aquesta se senti.
10. Les persones trans han de ser tractades amb el mateix respecte i dignitat que qualsevol altra persona.
11. Si la persona que m'atén en el centre de salut és trans, preferiria que m'atengués una altra.

Annex 4- Qüestionari sobre el nivell d'homofòbia

1. Si tingués fills/es i m'assabentes que alguna persona del professorat és homosexual, els trauria de la classe.
2. Els/les professionals de la medicina i la psicologia haurien d'esforçar-se més per trobar una cura per a l'homosexualitat.
3. Les persones homosexuals haurien de rebre teràpia per a canviar la seva orientació sexual
4. Les persones homosexuals podrien ser heterosexuales, si realment ho volguessin.
5. Els hospitals no haurien de contractar a personal sanitari que sigui homosexual
6. Les persones homosexuals demanen masses drets.

7. Les persones homosexuals són igual de capaces que les persones heterosexuales a mantenir relacions afectives estables.
8. El currículum escolar hauria d'incloure continguts positius sobre la diversitat afectivo-sexual.
9. El matrimoni entre dues persones del mateix sexe/gènere hauria de ser legal
10. No m'incomoda que dues persones del mateix sexe/gènere mantinguin una relació afectiva
11. No m'importa veure a dues persones del mateix sexe/gènere agafades de la mà.
12. L'homosexualitat és una malaltia psicològica.